



JURIDISKA FAKULTETEN  
vid Lunds universitet

Anna Klara Brage

Det offentliga ansvar när ett  
barn far illa – särskilt om  
vårdnadsöverflyttning

Examensarbete  
30 högskolepoäng

Titti Mattsson

Familjerätt

Vårterminen 2008

# Innehåll

<b>SUMMARY</b>	<b>1</b>
<b>SAMMANFATTNING</b>	<b>2</b>
<b>FÖRORD</b>	<b>3</b>
<b>FÖRKORTNINGAR</b>	<b>4</b>
<b>1 INLEDNING</b>	<b>5</b>
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Metod och material	5
1.3 Disposition och avgränsningar	6
<b>2 BARNETS BÄSTA</b>	<b>8</b>
2.1 Inledning	8
2.2 Barnkonventionen	8
2.3 Barnets bästa och svensk rätt	9
2.3.1 En tillbakablick	9
2.3.2 Begreppet barnets bästa	9
<b>3 DEN CIVILA VÅRDNADEN OCH DET OFFENTLIGAS ANSVAR</b>	<b>12</b>
3.1 Inledning	12
3.2 Rätten till privat- och familjeliv	12
3.3 Vårnaden ur ett privaträttsligt perspektiv	13
3.3.1 Barnets grundläggande behov	13
3.3.2 Vårnadsbarnens primära ansvar för barnet	14
3.3.3 Faktiskt och rättsligt vårdnadsutövande	14
3.3.4 Vårdnadsutövandets minimistandard	15
3.4 Vårnaden ur ett offentligrättsligt perspektiv	15
3.4.1 En tillbakablick	15
3.4.2 Socialtjänstens ansvar för barn	16
3.4.3 Anmälan om missförhållanden	17
3.4.4 Utredning	18
3.4.5 Beslutsfattande	18
3.4.6 Placering i annat hem än det egna	19
3.4.7 Vårdnadsöverflyttning	21
3.4.7.1 Som alternativ eller komplement till placering	21

3.4.7.2	Treårsregeln	21
<b>4</b>	<b>VÅRDNADSÖVERFLYTTNING PÅ GRUND AV BRISTANDE FÖRÄLDRAANSVAR</b>	<b>23</b>
4.1	Inledning	23
4.2	Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB	23
4.2.1	En tillbakablick	23
4.2.2	Förutsättningarna för en överflyttning	24
4.2.2.1	Brister i omsorgen	25
4.2.2.2	Bestående fara	26
4.2.2.3	Lämplig ny vårdnadshavare	26
4.2.3	Rättspraxis	28
4.2.3.1	RH 1990:127	28
4.2.3.2	RH 1991:54	29
4.2.3.3	RH 2001:50	30
4.3	Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB	31
4.3.1	En tillbakablick	32
4.3.2	Förutsättningarna för en överflyttning	32
4.3.3	Rättspraxis	33
4.4	Val av grund för överflyttningen	34
4.5	Vårdnadsöverflyttningens konsekvenser för förälder och samhälle	34
4.5.1	Fortsatt föräldraansvar	34
4.5.2	Förändrat offentligt ansvar	36
<b>5</b>	<b>ANALYS</b>	<b>37</b>
5.1	Inledning	37
5.2	Val av insats	37
5.2.1	Överflyttningens föregående placering	37
5.2.2	Risker med en alltför frekvent överflyttning	38
5.3	Vårdnadsöverflyttning i syfte att skydda barnet från att fara illa	38
5.3.1	Gränsen för ett ingripande	39
5.3.2	Den rättsliga vårdnadens betydelse för det faktiska vårdnadsutövandet	39
5.4	Vårdnadsöverflyttning i syfte att skydda barnet från ändringar i den faktiska vårdnaden	42
5.5	Sammanfattande kommentar	43
	<b>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</b>	<b>45</b>
	<b>RÄTTSFALLSFÖRTECKNING</b>	<b>48</b>

# Summary

The starting point in Swedish law is that it is the parent's duty to provide for proper custody of the child. The parents have the primary responsibility to provide for the child's needs. This paper explores the extent of public responsibility when the parents' care is lacking. If the parents' care of the child is insufficient, society should intervene and ensure the child that a change take place. Intervention can take place by various means. The child can be placed in a foster home voluntarily with the help of the *Social Service Act*, or involuntarily and then through the use of the *Care of Young Persons Act*. This type of intervention involves the shift of actual custody and protects the child from the environment from which the danger derives. When it is found that it is inappropriate for a parent to remain as the legal custodian of the child, intervention can result in a shift of legal custody.

The focus of this paper lies on the transfer of legal custody as a possible alternative measure in which the Social Welfare Board intervenes. The aim is to explore the conditions and the function of the transfer. A shift of custody should take place when the parent's guardianship results in a concrete, permanent danger for the child's health and development. The circumstances should be such that the criteria in 2 § the *Care of Young Persons Act* are met. A transfer of custody can also take place when the child has been placed and consequently settled in a foster home. A transfer on this basis does not require proof of the fact that the parent has provided for insufficient care, instead one can conclude that the child's placement in foster care proves care deficiency on behalf of the parent.

It can be discussed whether the transfer of legal custody as a legal institute is an appropriate manner of ensuring the child's protection from harm. A vulnerable child is primarily in need of a shift of actual custody. If such changes already are carried out, the question of legal custody will in fact lose its importance. The child has in this case already been removed from the harmful environment from which it should be protected. Normally, the child has already been placed in a foster home when a transfer of custody takes place. In this essay, the author argues that the transfer of legal custody not only aims to provide for the child's needs, but also is justified in terms of the legal guardian's interest in having a legally protected relationship with the child.

# Sammanfattning

Utgångspunkten i svensk rätt är att i första hand föräldrarna skall tillförsäkra barnet en god vårdnad. Föräldrarna har det primära ansvaret att sörja för barnets behov. I detta arbete behandlas det samhälleliga ansvar som aktualiseras då föräldrarnas ansvar i detta hänseende brister. Utövas vårdnaden på ett bristfälligt sätt, skall samhället ingripa och företa ändringar i vårdnadsförhållandet. Ingripande kan ske genom att barnet bereds vård i ett annat hem än föräldrahemmet; på frivillig basis med stöd av SoL, eller med hjälp av tvång med stöd av LVU. Sådana ingripanden medför ändringar i det faktiska vårdnadsutövandet och skyddar barnet från den skadliga miljö som faran härrör från. Ingripanden kan också ske i form av att den förälder som anses olämplig att utöva vårdnaden, genom en vårdnadsöverflyttning fråntas sitt rättsliga vårdnadsansvar.

Vårdnadsöverflyttning som en för socialnämnden möjlig alternativ åtgärd, behandlas närmare i detta arbete. Syftet är att undersöka överflyttningens förutsättningar och funktion. En överflyttning skall komma till stånd om förälderns vårdnadsutövande medför en konkret, bestående fara för barnets hälsa och utveckling. Förhållandena skall vara sådana att ett ingripande enligt 2 § LVU kan komma i fråga och att detta resulterar i en bestående fara för barnet. Frågan om vårdnadsöverflyttning kan också aktualiseras med motiveringen att barnet har rotat sig i ett hem som det har placerats i med stöd av SoL eller LVU. En överflyttning på denna grund kräver inte brister i omsorgen hos en förälder, men den placering som föregått överflyttningen är många gånger ett resultat av en sådan brist.

Det kan diskuteras huruvida vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut är ett lämpligt tillvägagångssätt att tillförsäkra barnet ett skydd från den fara som ligger till grund för att frågan om överflyttning övervägs. Ett utsatt barn är i första hand i behov av ändringar i den faktiska vårdnaden. Har sådana ändringar i syfte att skydda barnet redan företagits, torde frågan om rättslig vårdnad förlora betydelse. Detta eftersom barnet redan har skiljts från den miljö där det utsätts för fara. I praktiken föregås en vårdnadsöverflyttning av att barnet har placerats i ett annat hem än det egna. I detta arbete argumenteras för att en vårdnadsöverflyttning inte enbart syftar till att tillgodose barnets behov, utan också motiveras av vårdnadshavarens eget intresse av att ha ett rättsligt förhållande till barnet.

# Förord

Det är med blandade känslor jag nu kan konstatera att mina studieår i Lund snart är till ända. Aldrig kunde jag som nybliven student på termin ett tro att fyra och ett halvt års studier skulle gå så fort. År som stundtals har bestått av tvivel och stress, men som främst har givit mig glädje, nyvunna vänner och inte minst den kunskap som jag nu skall tillämpa när jag tar steget ut i arbetslivet.

Jag vill rikta ett varmt tack till Titti Mattsson för uppmuntran, insiktsfulla kommentarer och inspiration under utformningen av detta arbete. Tack också till Martha Henriksson-Witt för värdefull hjälp med den engelska sammanfattningen.

Lund, maj 2008

*Anna Klara Brage*

# Förkortningar

Barnkonventionen	FN: s konvention om barnets rättigheter
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta Domstolen
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SFS	Svensk författningssamling
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
SoF	Socialtjänstförordning (2001:937)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

# 1 Inledning

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran.<sup>1</sup> Då barnets vårdnadshavare bär ansvaret för att dessa behov hos barnet tillgodoses och då lagstiftaren förutsätter att föräldrar tar hand om och sörjer för sina barn, tillerkänns modern, och i många fall också fadern, automatiskt vårdnaden vid ett barns födelse. Samhället har dock ett direkt inflytande över barn- och föräldrarelationen. I syfte att skapa goda livsvillkor för medborgarna, kan offentliga ingripanden i vårdnadsförhållandet mellan förälder och barn aktualiseras. Ett sådant ingripande kan bestå i att en förälder fråntas sitt rättsliga vårdnadsansvar och är av hänsyn till barnets bästa legitimerat bl.a. då föräldern allvarligt brister i sitt ansvar att tillförsäkra barnet en god vård. Vårdnaden kan under sådana förhållanden överflyttas till den andra föräldern ensam, alternativt till en särskilt förordnad vårdnadshavare.

## 1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att belysa det offentligas ansvar att ingripa i ett rådande vårdnadsförhållande då ett barn far eller riskerar att fara illa. Särskilt skall i detta syfte det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning behandlas. Till grund för framställningen ligger bestämmelsen i 6 kap. 7 § FB som reglerar frågan om vårdnadsöverflyttning då en förälder allvarligt brister i omsorgen om barnet. Härutöver behandlas 6 kap. 8 § FB som möjliggör en vårdnadsöverflyttning till ett hem som barnet har placerats i för vård med stöd av SoL eller LVU. Vårdnadsöverflyttningens funktion, innehåll och konsekvenser skall behandlas. Behandlingen skall bestå dels i att på ett deskriptivt sätt redogöra för under vilka förhållanden en vårdnadsöverflyttning med hänvisning till bristande föräldraansvar enligt gällande rätt skall genomföras, dels i att analysera vårdnadsöverflyttningens faktiska betydelse för barnet som rättsligt institut. Följande frågeställningar skall besvaras:

- Under vilka förhållanden skall en vårdnadsöverflyttning p.g.a. bristande föräldraansvar aktualiseras och vilka är förutsättningarna för att en sådan överflyttning skall kunna komma till stånd?
- Kan kritik riktas mot vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut när det gäller att tillförsäkra barnet ett skydd från att fara illa?

## 1.2 Metod och material

För utformningen av detta arbete har en klassisk rättsdogmatisk metod använts. Metoden karaktäriseras av att med hjälp av vedertagna rättskällor redogöra för och fastställa gällande rätt inom det område som utreds. I syfte att utreda, systematisera och tolka gällande rätt, har således studier av

---

<sup>1</sup> 6 kap. 1 § FB



lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin legat till grund för framställningen. Till viss del har även kompletterande källor använts, såsom exv. material från Socialstyrelsen. Materialtillgången inom det område som utreds är dock relativt begränsad, vilket torde bero på att vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut är av undantagskaraktär. Den restriktiva tillämpningen medför rättspraxis av endast begränsad omfattning och är eventuellt en bidragande orsak till att frågan inte behandlas utförligt i förarbeten och doktrin. Vad gäller 6 kap. 7 § FB, saknas rättspraxis från Högsta Domstolen. De hovrättsavgöranden som i framställningen istället redogörs för, är avgöranden återkommande i doktrinen på området, vilket motiverar dess uppmärksamhet. Gällande 6 kap. 8 § FB, är tillämpningen något mer omfattande. Från Högsta Domstolen finns dock endast ett avgörande, vilket presenteras i framställningen. Att en redogörelse för den hovrättspraxis som i bl.a. doktrinen presenterats i detta fall uteslutits, beror på att tvistefrågorna och domstolsskälen i dessa mål är mycket likartade de i det förstnämnda avgörandet.

### **1.3 Disposition och avgränsningar**

Då barnets bästa skall ligga till grund för samtliga beslut om vårdnad, kommer inledningsvis begreppet barnets bästa att presenteras. Därefter behandlas förhållandet mellan föräldrarnas respektive det offentligas ansvar för barn och vårdnadsfrågan. Vårdnadsansvaret behandlas därmed både ur ett privaträttsligt och ur ett offentlighetsrättsligt perspektiv. Här redogörs för när ett offentligt ingripande i vårdnaden skall aktualiseras och för de alternativ till åtgärder som står till buds. Särskilt behandlas det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning som en möjlig åtgärdsinsats. Påföljande kapitel beskriver sedan förutsättningarna för att en vårdnadsöverflyttning skall kunna komma till stånd. I första hand behandlas 6 kap. 7 § FB, men också 6 kap. 8 § FB uppmärksammas. I en avslutande del analyseras den dittills deskriptiva delen. Här diskuteras främst vårdnadsöverflyttningens betydelse som rättsligt institut när det gäller att tillförsäkra barnet ett skydd från att fara illa.

Att belysa vårdnadsfrågan ur ett offentlighetsrättsligt perspektiv, kan låta sig göras med andra utgångspunkter än den som används i detta arbete. Domstolen har exv. ett officialansvar att utreda frågan om lämplig vårdnadshavare i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna. Resultatet av en sådan utredning är bl.a. avhängigt om föräldern, i lagstiftarens mening, utövar en god omsorg om barnet. Bedöms föräldern utöva vårdnaden på ett sådant sätt att barnet riskerar att fara illa, kan en överflyttning av vårdnaden komma till stånd. Generellt är domstolars beslut i frågor om vårdnad ett uttryck för det offentligas ansvar att tillgodose att barn tillerkänns god vård och omsorg. Det samhälleliga ansvaret för barn

och vårdnad skall här dock belysas med socialtjänstens ansvar för barn som utgångspunkt.<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Kommunens uppgifter inom socialtjänsten fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer, se 2 kap. 4 § SoL. Den nämnd som kommunfullmäktige givit ett sådant uppdrag, benämns fortsättningsvis socialnämnd.

## 2 Barnets bästa

### 2.1 Inledning

Av FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen, framgår att barnets bästa skall sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som vidtas av bl.a. myndigheter inklusive domstolar. Den svenska rätten har alltsedan Sveriges ratificering av konventionen, successivt anpassats till densamma. Erinringar om barnets bästa har införts i bl.a. FB, SoL och LVU. I FB stadgas att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla beslut rörande vårdnad, boende och umgänge.<sup>3</sup> Av SoL framgår att när åtgärder genom socialtjänstens försorg rör barn, skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.<sup>4</sup> Vidare skall vid beslut om beredande av vård enligt LVU, vad som är bäst för den unge vara avgörande.<sup>5</sup> Barnets bästa är således ett begrepp som tillmätts avgörande betydelse i frågor som rör barn. Viljan att främja barnets bästa är dessutom den främsta orsaken till samhällskontroll i en rad familjerättsliga frågor.<sup>6</sup> I en framställning som behandlar offentliga ingripanden i ett vårdnadsförhållande, är det därför av värde att inledningsvis belysa innebörden av barnets bästa. Det kommer hädanefter att talas om barnets bästa som ett begrepp.<sup>7</sup>

### 2.2 Barnkonventionen

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989 och ratificerades av Sverige ett år senare. Konventionen är inte inkorporerad i svensk rätt, men Sverige är i och med ratificeringen folkrättsligt förpliktigad att förverkliga den. Konventionen består av 54 artiklar och ger en universell definition av vilka rättigheter som bör gälla för alla barn, oavsett kultur, religion eller andra särdrag. Såväl ekonomiska, sociala och kulturella som politiska och medborgerliga rättigheter inkluderas. De materiella artiklarna skall läsas som en helhet och inte tolkas isolerade från varandra.<sup>8</sup> FN:s barnrättskommitté, vilken fungerar som ett övervakningsorgan gällande konventionens efterlevnad, har dock identifierat några särskilt viktiga principer som präglar konventionen. Fyra artiklar är vägledande för hur helheten skall tolkas. Dessa är alla barns lika värde och lika rättigheter (art. 2), principen om barnets bästa (art. 3), rätten till liv (art. 6) samt principen om barnets deltagande i beslut som rör barnet (art. 12). Principen om barnets bästa utgör således en av konventionens

---

<sup>3</sup> 6 kap. 2a § FB

<sup>4</sup> 1 kap. 2 § SoL

<sup>5</sup> 1 § 5 st. LVU

<sup>6</sup> Schiratzki, *Vårdnad och vårdnadstvister* (1997), s. 61

<sup>7</sup> Kritik kan riktas mot att tala om barnets bästa som ett begrepp, se Singer, *Föräldraskap i rättslig belysning* (2000), s. 49. Singer menar att barnets bästa istället bör ses som en rättslig målsättning, då barnets bästa inte kan definieras på ett precist sätt så som ett begrepp i rättsliga sammanhang ofta kan.

<sup>8</sup> <http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55>, 2008-04-01

hörnstenar. Art. 3 stadgar att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.

## 2.3 Barnets bästa och svensk rätt

### 2.3.1 En tillbakablick

Historiskt sett har förhållandet mellan föräldrar och barn präglats av en stark bestämmanderätt för föräldrarna. De svenska lagarna var tidigare inte uppbyggda efter principen att barnet har egna rättigheter. De var istället formulerade med utgångspunkt i att myndigheter och vissa personer, främst föräldrar, hade förpliktelser gentemot barnet.<sup>9</sup> Först i början av 1900-talet aktualiserades frågan om barns egna rättigheter. Det var då principen om barnets bästa började figurera i rättsregler rörande barn; begreppet barnets bästa har förekommit i svensk lagstiftning sedan 1910-talet.<sup>10</sup> Under åren 1917–1920 tillkom genom de s.k. barnlagarna för första gången lagstiftning i Sverige som behandlade barns rättigheter. I syfte att betona föräldrarnas ansvar för att barnet växer upp under goda livsvillkor, ersattes ord som ”föräldramakt” och ”föräldramyndighet” med ordet ”vårdnad”.<sup>11</sup> Införandet var ett första steg mot uppfattningen att föräldrar är skyldiga att ägna barnet den omsorg som det behöver.<sup>12</sup>

På 1970-talet inleddes en reform av den familjerättsliga lagstiftningen och en översyn av barns rättigheter påbörjades. Begreppet barnets bästa lyftes fram i doktrin och debatt.<sup>13</sup> Utredningar tillsattes i uppdrag att överväga olika åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning.<sup>14</sup> Successivt tonade ett allt tydligare barnperspektiv fram i lagstiftningen. Sveriges ratificering av Barnkonventionen bidrog till att principen om barnets bästa systematiskt infördes i lagstiftning som rör barn.

### 2.3.2 Begreppet barnets bästa

Den närmare innebörden av barnets bästa är inte definierad och kan ges ett varierande innehåll. Begreppet betyder olika saker för olika personer, beroende på hur man uppfattar barns behov.<sup>15</sup> Bedömningen av vad som är bäst för barnet skall inte göras schablonmässigt, utan är beroende av individuella omständigheter i varje enskilt fall.<sup>16</sup> Hänsyn skall tas till allt

---

<sup>9</sup> Ewerlöf, Sverne, Singer, Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar (2004), s. 25

<sup>10</sup> Schiratzki (1997), s. 50

<sup>11</sup> Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer (2004), s. 32

<sup>12</sup> SOU 1995:79 Vårdnad, boende och umgänge, s. 47 f

<sup>13</sup> Schiratzki (1997), s. 50

<sup>14</sup> Se t.ex. SOU 1978:10 Barnets rätt 1. Om förbud mot aga, SOU 1979:63 Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. samt SOU 1987:7 Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.

<sup>15</sup> SOU 1994:139 Ny Socialtjänstlag, s. 318

<sup>16</sup> SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet, s. 131

som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter som rör barnet skall beaktas. Att mera precist i lagtexten reglera innebörden av barnets bästa skulle riskera att den nödvändiga flexibiliteten för varje enskilt fall, går förlorad.<sup>17</sup> Vissa omständigheter av vikt för bedömningen av barnets bästa, framhålls dock i lagstiftningen. Särskilt avseende skall fästas vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa. Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skall vidare beaktas.<sup>18</sup> Omständigheterna omnämns explicit i syfte att fästa särskild uppmärksamhet på desamma. De får aldrig glömmas bort vid bedömningen av barnets bästa, men behöver inte betyda mer än andra viktiga förhållanden i ett enskilt fall.<sup>19</sup>

1996 tillsattes en kommitté, Barnkommittén, med främsta uppgift att göra en översyn av hur svensk lagstiftning och praxis förhåller sig till bestämmelserna i Barnkonventionen.<sup>20</sup> Kommittén skulle dessutom försöka skapa större klarhet och ökad tydlighet i fråga om begreppet barnets bästa. Kommittén föreslog att barnets bästa skall tolkas med olika utgångspunkter; dels ur ett objektiva perspektiv, dels ur ett subjektivt: *”... i huvudsak finns två sätt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ena är att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det handlar alltså om att skaffa sig kunskap om barn eller inhämta sådan kunskap från experter. Det andra sättet är att det berörda barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa (dynamic self-determinism). Detta förutsätter dock att barnet vistas i en trygg miljö där det inte påverkas alltför mycket av någon enskild vuxen.”*<sup>21</sup> Med ett objektiva perspektiv avses således det man vet om barn generellt genom forskning och erfarenhet, med ett subjektivt att lyssna på barnet och inkludera barnets synpunkter i ett beslutsfattande.

Johanna Schiratzki menar att man kan tala om ett passiva respektive ett aktivt barnets bästa.<sup>22</sup> Med ett passiva barnets bästa förstås, att barnet tillerkänns grundläggande skydd och rättigheter av samma innebörd som andra samhällsgrupper har. Ett aktivt barnets bästa innebär att barnet skall ges rättigheter och skydd utöver vad andra grupper åtnjuter. Alternativt talar Schiratzki om barnets bästa i utvidgad respektive inskränkt bemärkelse.<sup>23</sup> Genom barnets bästa i utvidgad bemärkelse tillerkänns barnet rättigheter som rättssubjekten i stort, d.v.s. vuxna, inte garanteras, åtminstone inte i samma omfattning som barnet. Ett exempel utgörs av barnets rätt till omvårdad, trygghet och god fostran enligt 6 kap. 1 § FB. Barnets bästa i inskränkt bemärkelse är däremot begränsat till att ge barnet skydd i förhållande till omständigheter som har ett generellt straffvärde, t.ex. fysisk

---

<sup>17</sup> Sjösten, Vårdnad, boende och umgänge. Bestämmelserna i föräldrabalken och näraliggande regler (1998), s. 40

<sup>18</sup> 6 kap. 2a § 2 st. FB

<sup>19</sup> Sjösten (1998), s. 41

<sup>20</sup> SOU 1997:116

<sup>21</sup> SOU 1997:116, s. 134

<sup>22</sup> Schiratzki (1997), s. 55 f.

<sup>23</sup> Schiratzki, Barnrättens grunder (2006), s. 33 f.

misshandel. Barnets bästa i inskränkt bemärkelse skyddas av rättsordningens sanktionssystem, medan barnets bästa i utvidgad bemärkelse skyddas genom omhändertaganden för samhällsvård. Överflyttning av vårdnad med stöd av 6 kap. 7 § FB, är i enlighet med detta resonemang ett uttryck för ett passivt barnets bästa, alternativt för barnets bästa i inskränkt bemärkelse. Barnet tillskrivs genom bestämmelsen ett skydd mot en vårdnadshavares missbruk och försummelse. Ett motsvarande skydd tillerkänns samtliga medborgare genom social- och straffrättslig lagstiftning.

# 3 Den civila vårdnaden och det offentligas ansvar

## 3.1 Inledning

Det finns en allmän uppfattning om att det är de biologiska föräldrarna, inte samhället, som i första hand skall ta hand om vården och omsorgen av barn.<sup>24</sup> Frågor om vårdnad aktualiserar dock både privat- och offentlig rätt. Det legala institutet vårdnad om barn befinner sig i skärningspunkten mellan medborgarnas rätt till privatsfär och samhällets ansvar för barn.<sup>25</sup> Det offentliga har den yttersta makten i samhället och begränsar vårdnadshavarens rättigheter. Det legitimeras med att samhället skall vara en garant för barnets bästa. Det offentligas inflytande är dock begränsat så länge relationen mellan barn och vårdnadshavare fungerar på ett tillfredsställande sätt. Samhällets ansvar är således underordnat föräldrarnas i den bemärkelsen att det aktualiseras först om det föreligger en brist i omsorgen om barnet.

## 3.2 Rätten till privat- och familjeliv

En förälders vårdnadsansvar beskrivs ofta i termer av rättigheter och skyldigheter. En analys av vårdnadsansvaret i dessa termer kan inte ge en fullständig bild av vårdnaden som rättsligt institut, men kan bidra till förståelsen av vårdnaden som föräldrafunktion och sambandet med rättslig föräldrastatus.<sup>26</sup> En förälders utövande av de rättigheter och skyldigheter som omfattas av vårdnadsinstitutet, utgör en del av den enskildes privat- och familjeliv. Av regeringsformen framgår att det allmänna skall värna om den enskildes privat- och familjeliv.<sup>27</sup> Bestämmelsen har inte karaktär av en rättsligt bindande föreskrift, utan anger ett mål för den samhälleliga verksamheten.<sup>28</sup> Att rätten till privat- och familjeliv skall respekteras framgår också av internationella konventioner som Sverige ratificerat eller inkorporerat. Genom art. 8 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga fri- och rättigheterna, Europakonventionen, tillerkänns en förälder en legal och faktisk familjegemenskap med sina biologiska barn, samt skydd mot myndighetsingripanden som saknar godtagbar grund. I bestämmelsen inkluderas rätten att inte utsättas för att familjen splittras. Vidare stadgas i Barnkonventionen att konventionsstaterna skall respektera föräldrarnas rättigheter och skyldigheter att ge lämplig ledning och råd, då

---

<sup>24</sup> Mattsson, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård (2002), s. 53

<sup>25</sup> Schiratzki (1997), s. 126

<sup>26</sup> Singer (2000), s. 431

<sup>27</sup> 1 kap. 2 § 4 st. RF

<sup>28</sup> Schiratzki (1997), s. 148

barnet utövar de rättigheter som det tillerkänns i konventionen.<sup>29</sup> Konventionsstaterna skall också säkerställa att ett barn som huvudregel inte skiljs från sina föräldrar mot föräldrarnas vilja.<sup>30</sup>

Skyddet mot godtyckliga myndighetsingripanden är ingen absolut rättighet. När ett ingripande är lagreglerat och nödvändigt i ett demokratiskt samhälle med hänsyn bl.a. till skyddet av hälsa, moral eller andra personers fri- och rättigheter, godtas ett ingripande.<sup>31</sup> Inte heller är skyddet mot att barn skiljs från sina föräldrar ovillkorligt. Ett åtskiljande är tillåtet i de fall då behöriga myndigheter som är underställda rättslig överprövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa.<sup>32</sup> Med hänvisning till dessa undantagsbestämmelser kan lagstiftning som reglerar ingrepp i föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv, såsom bestämmelser om tvångsvård och vårdnadsöverflyttning, rättfärdigas.

### **3.3 Vårdnaden ur ett privaträttsligt perspektiv**

#### **3.3.1 Barnets grundläggande behov**

Barnets behov är utgångspunkten för vårdnadens utformning. Vårdnadsansvaret skall utövas med hänsyn till det enskilda barnets behov. I *Utredningen om barnets rätt* definierades vad som skall anses vara grundläggande behov hos varje barn på ungefär följande sätt:<sup>33</sup> Barn behöver omvårdnad och skydd och har behov av människor som de kan ta emot kärlek av och ge kärlek till. De behöver bli erkända och igenkända som individer på sina egna villkor och är i behov av ett stabilt och varaktigt förhållande till sina föräldrar. Under barnets första levnadsår är dess behov av en kontinuerlig kontakt och närhet till föräldrarna, utan längre avbrott, särskilt stort. Ett barn som periodvis förlorar kontakten med en förälder, riskerar att känna sig övergivet och otryggt. Barn behöver sina föräldrar att identifiera sig med och efterlikna. Ett avbrott i den känslomässiga kontakten kan i det skedet utgöra en allvarlig påfrestning för barnet. Barn behöver få leva och utvecklas i en miljö som kan tillgodose dess behov av stimulans. Däri ligger ett behov av att känslomässigt och socialt få träna sig i samspelet med andra barn och vuxna. Barn har vidare ett behov av att lära sig att sätta gränser för sitt handlande. De skall få känna att de behövs, att de får ta ansvar samt att de kan påverka sin situation.

Barnets behov sammanfattas i 6 kap. 1 § FB som stadgar att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran samt aktning för sin person och

---

<sup>29</sup> Art. 5 Barnkonventionen

<sup>30</sup> Art. 9 Barnkonventionen

<sup>31</sup> Art. 8.2 Europakonventionen

<sup>32</sup> Art. 9.1 Barnkonventionen

<sup>33</sup> SOU 1979:63, s. 56 ff.



egenart. Barn får vidare inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

### **3.3.2 Vårdnadshavarens primära ansvar för barnet**

Det är barnets vårdnadshavare som bär ansvaret för att behoven enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses.<sup>34</sup> Trots formuleringen i 6 kap. 1 § FB, har barnet inte någon legal rätt att kräva att få sina behov tillgodosedda. Uppräkningen är i första hand avsedd att ge vårdnadshavaren vägledning om vad som skall iakttas vid vårdnadsutövningen.<sup>35</sup> Den som har vårdnaden om barnet har, utöver ansvaret för tillgodoseendet av barns behov enligt 6 kap. 1 § FB, ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter. Vidare skall vårdnadshavaren bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att förhindra att barnet orsakar skada för någon annan eller sig själv, skall vårdnadshavaren svara för att barnet står under uppsikt. Brister vårdnadshavaren av uppsåt eller av oaktsamhet i sin plikt att utöva tillsyn om barnet och barnet orsakar skada, kan vårdnadshavaren bli skadeståndsskyldig.<sup>36</sup>

### **3.3.3 Faktiskt och rättsligt vårdnadsutövande**

När det i FB:s mening talas om vårdnad, avses rättslig vårdnad. Skyldigheten att tillgodose barnets behov åvilar således den rättsliga vårdnadshavaren. Rättsligt vårdnadsansvar innebär dock inte en skyldighet att personligen tillgodose barnets behov, utan endast en skyldighet att se till att barnets behov tillgodoses av någon.<sup>37</sup> Den faktiska vårdnaden av barnet kan således överlåtas på någon annan. En tydlig koppling mellan rättsligt vårdnadsansvar och fullgörandet av den faktiska vårdnaden saknas därmed.

Att den faktiska vårdnaden inte finns med som ett uttryckligt led i den rättsliga regleringen, kan förklaras med ett historiskt perspektiv. När en förälders vårdnadsansvar för första gången blev föremål för modern rättslig reglering vid 1900-talets början, fanns ett tydligt samband mellan rättsligt vårdnadsansvar och faktisk vård av barnet.<sup>38</sup> Modern gavs enligt 1917 års lag om barn utom äktenskap ensam rättsligt vårdnadsansvar, eftersom det kunde antas att hon levde ensam och tog hand om och fostrade barnet på egen hand. Giftna föräldrar däremot, förutsattes vid tillkomsten av 1920 års lag om barn i äktenskap, leva och fostra barnet tillsammans. Båda föräldrarna kunde därmed var för sig komma i fråga som vårdnadshavare. Om makarna separerade, tillerkändes vårdnaden den förälder som fullgjorde den faktiska vårdnaden. Genom en reform av vårdnadsreglerna 1976, skiljdes i formellt hänseende det rättsliga vårdnadsansvaret från ansvaret för

---

<sup>34</sup> 6 kap. 2 § 2 st. FB

<sup>35</sup> Prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m., s. 22

<sup>36</sup> 2 kap. 1 § SkL samt prop. 1993/94:57 Vårdnadshavares skadeståndsansvar

<sup>37</sup> Singer (2000), s. 438

<sup>38</sup> Singer (2000), s. 449

den faktiska vårdnaden, då det blev juridiskt möjligt att vara rättslig vårdnadshavare utan att bo med barnet.<sup>39</sup>

### 3.3.4 Vårdnadsutövandets minimistandard

Det ställs i lagstiftningen inga krav på en vårdnadshavare att utöva vårdnaden i enlighet med barnets bästa. Dels är barnets bästa ett begrepp som enbart förekommer då vårdnaden diskuteras ur ett offentlighetsrättsligt perspektiv, dels är innebörden subjektiv. En förälder är enbart skyldig att utöva vårdnaden på ett sådant sätt att förutsättningarna för ett offentligt tvångsingripande inte är uppfyllda. Innehållet i 6 kap. 1 och 2 §§ FB är ett uttryck för de minimikrav som gäller för vårdnadens utövande. Först om barnet inte tillförsäkras den minimistandard som det har rätt till, är ett offentligt ingripande i vårdnadsförhållandet legitimerat.

Synen på vad som innebär att ett barn far illa förändras i takt med att samhället och samhällets syn på barn förändras. I propositionen *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.* framhålls dock att det så långt som möjligt bör finnas en gemensam syn bland dem som i skilda sammanhang möter barn, på vilka situationer som påverkar barns livsvillkor negativt.<sup>40</sup> Det anges att ett barn riskerar att fara illa och barnets personliga utveckling riskerar att skadas när barnet utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. Beskrivningen kan ge vägledning vid bedömningen av när man bör ingripa till barnets skydd och underlätta när en anmälan till socialtjänsten övervägs.

## 3.4 Vårdnaden ur ett offentlighetsrättsligt perspektiv

### 3.4.1 En tillbakablick

Vid sidan av vårdnadshavaren har samhället ett särskilt ansvar att tillgodose barns behov. Det finns en lång historisk tradition i samhället när det gäller att ta hand om och hjälpa utsatta barn. Samhällets skyldighet att ingripa mot oegentligheter mot barn har diskuterats och reglerats under flera århundraden. Den första egentliga barnavårdsreformen, vilken genomfördes 1902, förklarades bygga på barns rätt att få uppfostran och vård, och samhällets skyldighet att utge sådan vård.<sup>41</sup> Den första barnavårdslagstiftningen omfattade två lagar; den ena rörde kontroll av fosterbarnsvården, den andra rörde uppfostran av vanartade och försummade barn.<sup>42</sup> I den senare lagen, den s.k. vanartslagen, reglerades möjligheten att omhänderta barnet för placering i ett enskilt hem eller skyddshem mot föräldrarnas vilja. Enligt 1 §, första punkten, kunde

---

<sup>39</sup> Singer (2000), s 465

<sup>40</sup> Prop. 2002/03:53, s. 46

<sup>41</sup> Mattsson (2002), s. 42

<sup>42</sup> Ewerlöf (2004), s. 19

omhändertagande ske i fall där barn ”vilka p.g.a. föräldrars eller målsmäns lastbarhet, vårdslöshet eller oförmåga att ägna barnen nödig tillsyn äro i sedligt avseende så försummade, att särskilda åtgärder anses vara erforderliga för att förekomma deras vanartande, eller äro så vanartade, att hemmets och skolans uppfostringsmedel befinnas otillräckliga för deras tillrättaförande”.<sup>43</sup> Möjligheten att från samhällets sida göra ingripanden med anledning av att barnet misshandlades eller vanvårdades i föräldrahemmet, såvida inte detta kom till uttryck i vanart hos barnet, saknades.<sup>44</sup> I praktiken hade 1902 års barnavårdslagar en begränsad betydelse för barnets rättsliga ställning.<sup>45</sup> Lagarna ersattes dock så småningom av 1924 års barnavårdslag, vars syfte var att skapa enhetlighet i barnavårdens reglering och organisation.<sup>46</sup> Barnavårdsnämnder inrättades och länsstyrelserna gavs tillsynsansvaret över den barnavårdande verksamheten.<sup>47</sup> Ingripande från samhällets sida skulle ske både när barnet for illa i föräldrahemmet och när barnet var så vanartat att särskilda uppfostringsåtgärder krävdes. Under sådana förhållanden kunde barnet omhändertas för skyddsuppfostran eller samhällsvård och placeras i ett enskilt hem eller skyddshem. 1924 års barnavårdslag avlöstes av 1960 års barnavårdslag. Lagen kom inte att innehålla några stora materiella förändringar.<sup>48</sup> Dock betonades vikten av ett allmänt förebyggande arbete.

SoL och LVU trädde som ett resultat av ett långt utredningsarbete i kraft 1982 i syfte att genomföra en ny och genomgripande reform av socialvården. SoL reviderades 2002 och den ursprungliga LVU ersattes 1991 med en ny lag med samma namn. SoL har karaktären av ramlag och ger kommunerna stor frihet att anpassa allmänna insatser och individuellt bistånd efter uppskattade behov och lokala förutsättningar.<sup>49</sup> Varje kommun har således möjlighet att hjälpa den enskilde utifrån individens behov, förutsättningar och förmåga.<sup>50</sup> En allmän riktlinje är att insatser skall genomföras tillsammans med den enskilde. Frivillighet och självbestämmande är viktiga begrepp i socialtjänstens arbete.

### 3.4.2 Socialtjänstens ansvar för barn

Det utgör ett kommunalt ansvar att ge de som vistas i kommunen det stöd och den hjälp de behöver.<sup>51</sup> Socialnämnden har härigenom fått rollen som det allmännas representant för barns välbefinnande och trygghet och som ytterst ansvarig för densamma.<sup>52</sup> Den grundläggande bestämmelsen om socialtjänstens ansvar för barn finns i 5 kap. 1 § SoL. I paragrafen ges allmänna, målinriktade bestämmelser för omsorgen om barn i vid mening.

---

<sup>43</sup> Mattsson (2002), s. 43

<sup>44</sup> Ewerlöf (2004), s. 19

<sup>45</sup> Mattsson (2002), s. 44

<sup>46</sup> Prop. 1924:150 Förslag till lag om samhällets barnavård m.m., s. 40 ff.

<sup>47</sup> Ewerlöf (2004), s. 19

<sup>48</sup> Ewerlöf (2004), s. 20

<sup>49</sup> Westerhäll, Den svenska socialrätten (1990), s. 229

<sup>50</sup> Mattsson (2002), s. 50

<sup>51</sup> 2 kap. 2 § SoL

<sup>52</sup> Mattsson (2002), s. 56

Här stadgas bl.a. att socialnämnden skall verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. Nämnden skall vidare främja en god utveckling hos barnet och vara uppmärksam på om barnet visar tecken på en ogynnsam utveckling. Riskerar ett barn att utvecklas ogynnsamt, skall nämnden ge barnet det skydd och stöd som det behöver. I första hand skall socialnämnden arbeta för att lösa de problem som föreligger på frivillig väg, dvs. i samråd med barnet och föräldrarna.<sup>53</sup> Det är angeläget att alla ansträngningar görs för att i samförstånd med barnets föräldrar och i förekommande fall barnet självt, försöka finna lämpliga lösningar när det uppkommer problem i familjen.<sup>54</sup>

### 3.4.3 Anmälan om missförhållanden

I syfte att möjliggöra för socialnämnden att kunna bevaka barnets intressen, finns bestämmelser i 14 kap. SoL om anmälan till socialnämnden vid misstanke om att ett barn far illa. Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd, bör anmäla detta till nämnden.<sup>55</sup> Bestämmelsen är en uppmaning till allmänheten att även anmäla misstankar om att ett barn är i behov av hjälp. Inom delar av den offentliga sektorn förekommer en skyldighet att anmäla missförhållanden. Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom, samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården, är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd.<sup>56</sup> Det är således tillräckligt med enbart en misstanke om att ett barn far illa för att anmälningsplikten skall aktualiseras. Föreligger en sådan misstanke skall anmälan ske omedelbart. Det är socialnämndens sak att utreda om misstankarna är berättigade eller inte.<sup>57</sup> Samma anmälningskyldighet som gäller inom den offentliga sektorn, gäller också för dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet rörande barn och unga eller hälso- och sjukvård. För familjerådgivningen är anmälningskyldigheten inskränkt. Anledningen till detta är den speciella förtroendesituation som råder inom denna verksamhetsgren.<sup>58</sup> Den som arbetar inom familjerådgivningen är skyldig att göra en anmälan till socialnämnden om han eller hon i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för psykisk eller fysisk misshandel i hemmet.<sup>59</sup> Enbart misstanke är således inte tillräckligt, utan det skall vara fråga om visshet. Vidare gäller anmälningskyldigheten endast beträffande sexuellt utnyttjande och fysisk eller psykisk misshandel i hemmet. För att socialnämnderna skall få alla uppgifter som behövs för att kunna fullgöra sitt ansvar för barnet, är myndigheter, befattningshavare och

---

<sup>53</sup> Se 1 kap. 1 § SoL och 1 § LVU

<sup>54</sup> Prop. 1981/82: 168, s. 37

<sup>55</sup> 14 kap. 1 § 1 st. SoL

<sup>56</sup> 14 kap. 1 § 2 st. SoL

<sup>57</sup> Ewerlöf (2004), s. 89

<sup>58</sup> Ewerlöf (2004), s. 90

<sup>59</sup> 14 kap. 1 § 3 st. SoL

yrkesverksamma som har anmälningsskyldighet, skyldiga att på socialnämndens begäran lämna nämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för en utredning av ett barns behov av skydd.<sup>60</sup>

### 3.4.4 Utredning

Socialnämnden har en utredningsskyldighet beträffande sådant som tillhör nämndens verksamhetsområde. Får nämnden kännedom om omständigheter som kan medföra att ett barn far eller riskerar att fara illa, skall den göra en utredning och ta ställning till om någon åtgärd bör vidtas för att stödja eller skydda barnet<sup>61</sup>. En utredning skall föregås av en prövning huruvida frågan gäller något som kan föranleda en åtgärd från nämndens sida. Vad som i det enskilda fallet föranleder socialnämnden att inleda en utredning, får avgöras efter en bedömning från fall till fall. Bedömningen bör ta sikte på innehållet i anmälan och nämndens kännedom om den eller de som anmälan rör.<sup>62</sup> Socialnämnden får konsultera sakkunniga, samt i övrigt ta de kontakter som behövs.<sup>63</sup> Utredningen skall bedrivas så att inte någon utsätts för skada eller olägenhet i onödan, något som har särskilt stor betydelse i integritetskänsliga fall, t.ex. när det finns misstankar om sexuella övergrepp. Utredningen skall vidare bedrivas skyndsamt och skall som huvudregel vara avslutad inom fyra månader. Kommunen är skyldig att slutföra en påbörjad utredning och att fatta ett beslut i ärendet även om det barn som utredningen berör flyttar från kommunen.<sup>64</sup> Detta för att undvika att en utredning avstannar och läggs ner p.g.a. att barnet byter vistelsekommun under utredningstiden.

### 3.4.5 Beslutsfattande

Efter avslutad utredning skall socialnämnden fatta ett beslut om huruvida den behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd. I de fall behov av insatser för barnet behövs, men placering för vård utanför det egna hemmet med stöd av SoL eller LVU inte är nödvändig, kan barnet och dess förälder av socialnämnden erbjudas s.k. öppenvård. Sådan vård kan bestå i olika typer av insatser; de flesta ges i form av bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Det kan vara fråga om allt från en särskild utsedd kontaktperson eller kontaktfamilj som stöd och hjälp åt barnet och dess förälder, till individuellt anpassade målinriktade program där barnet är inskrivet en bestämd tid.<sup>65</sup> En kontaktperson eller en kontaktfamilj kan utses om barnet begär eller samtycker till det.<sup>66</sup> Är barnet under 15 år, krävs vårdnadshavarens samtycke. Socialnämnden har dock möjlighet att besluta om att barnet skall hålla regelbunden kontakt med en kontaktperson genom s.k. mellantvång,

---

<sup>60</sup> 14 kap. 1 § 4 st. SoL

<sup>61</sup> 11 kap. 1 § SoL

<sup>62</sup> JO 1995/96 s. 313

<sup>63</sup> 11 kap. 2 § SoL

<sup>64</sup> 11 kap. 4 § 1 st. SoL

<sup>65</sup> <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/1112C885-6B27-44D7-A6AC-ACC5F2ABE73D/8145/2007449rev1.pdf>, s. 8, 2008-04-25

<sup>66</sup> 3 kap. 6 § 3 st. SoL

d.v.s. utan att barnet, om det har fyllt 15 år, och vårdnadshavaren samtycker till det.<sup>67</sup> Det skall kunna antas att barnet kommer att behöva beredas vård enligt LVU om de förhållanden som föreligger fortsätter att vara desamma. Möjlighet finns också att på samma sätt besluta om att barnet skall delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten. Det är dock endast den unges eget beteende, inte förhållandena i hemmet, som kan ligga till grund för ett beslut om mellantvång.

### 3.4.6 Placering i annat hem än det egna

Det utgör en del i socialnämndens ansvar att sörja för att barnet får det skydd och stöd som det behöver, att vid behov bereda barnet placering i ett familjehem eller i ett särskilt hem för vård eller boende.<sup>68</sup> Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.<sup>69</sup> Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot barnet för vård eller behandling i förening med ett boende. Drivs hemmet av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ, krävs dessutom att verksamheten bedrivs yrkesmässigt.<sup>70</sup> Hem för vård eller boende har företrädesvis korttidsplaceringar av ungdomar, medan familjehemmen svarar för längre tids placering av yngre barn.<sup>71</sup>

Varje kommun ansvarar för att det finns tillgång till familjehem respektive hem för vård eller boende.<sup>72</sup> Vid en placering svarar socialnämnden för att barnet får god vård.<sup>73</sup> I första hand skall placeringen ske på frivillig väg, dvs. i samråd med barn och förälder och i enlighet med SoL. Detta framgår både av 1 kap. 1 § SoL och av 1 § LVU. Även om lagstiftningen föreskriver samverkan mellan socialtjänsten och hemmen, finns det dock situationer då samhället skall kunna garantera behövlig vård utan samtycke från föräldrar och barn. Genom tvång kan barnet i dylika situationer omhändertas för vård med stöd av LVU. Sådan vård kan ges i två huvudfall; miljöfallen respektive beteendefallen. Det första fallet, vilket är relevant för detta arbetes vidkommande, regleras i 2 § LVU och behandlar frågan när barnets hälsa eller utveckling utsätts för en påtaglig risk att skadas p.g.a. brister i hemmiljön. Förutsättningarna för vård enligt denna bestämmelse behandlas vidare i avsnitt 4.3.1.1. Det senare fallet, beteendefallet, vilket regleras i lagens 3 §, avser fall då barnet p.g.a. eget beteende riskerar att skada sin hälsa eller utveckling. Socialnämnden har möjlighet att besluta om ett

---

<sup>67</sup> 22 § LVU

<sup>68</sup> 6 kap. 1 § 1 st. SoL

<sup>69</sup> 3 kap. 2 § SoF

<sup>70</sup> 3 kap. 1 § 1 st. SoF

<sup>71</sup> [http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=124215&i\\_sect\\_id=12421502&i\\_word=&i\\_history=10,2008-04-24](http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=124215&i_sect_id=12421502&i_word=&i_history=10,2008-04-24)

<sup>72</sup> 6 kap. 2 § SoL. Behovet av sådana hem som avses i 12 § LVU, särskilda ungdomshem, skall däremot tillgodoses av staten.

<sup>73</sup> 6 kap. 1 § 2 st. SoL

omedelbart omhändertagande om det är sannolikt att barnet behöver beredas vård enligt LVU och rättsens beslut om vård inte kan avvaktas.<sup>74</sup>

Den 1 november 2006, hade omkring 14 900 barn och unga heldygnsinsats.<sup>75</sup> Av dessa vårdades ca 10 100 med stöd av SoL, ca 4 600 fick vård enligt LVU och ca 200 barn och unga var omedelbart omhändertagna.<sup>76</sup> Socialnämnden har en särskild tillsynsskyldighet beträffande det hem som barnet placeras i. Nämnden skall bl.a. medverka till att barnet får god vård och fostran och att vårdnadshavarna, samt de som vårdar barnet under placeringen, får råd och stöd.<sup>77</sup> När barnet placeras med stöd av SoL, kan vårdnadshavaren och socialnämnden, genom att använda en parallell till den civila familjerätten, sägas utöva gemensam vårdnad.<sup>78</sup> Parallellen bygger på att de har ett gemensamt legalt ansvar för barnet och att vårdnadshavarens legala rättigheter inte innehåller andra begränsningar än sådana som vårdnadshavaren frivilligt gått med på. Vid placering med stöd av LVU inskränks inte enbart föräldrarnas faktiska vårdnadsutövande, utan i praktiken i viss mån också vårdnadshavarens rättigheter. Centrala delar av bestämmelserna över barnet fräntas vårdnadshavaren. Framförallt gäller det rätten att bestämma var barnet skall bo och att ha barnet hos sig, då det är socialnämnden som bestämmer hur vårdnaden av barnet skall ordnas och var det skall vistas under vårdtiden.<sup>79</sup> Oavsett placeringsform kvarstår föräldrarna som vårdnadshavare i rättsligt hänseende.

När ett barn är placerat i ett annat hem än det egna, utgör det en viktig uppgift för socialnämnden att försöka skapa och bevara goda och nära kontakter mellan det placerade barnet och barnets föräldrar. Vården bör utformas så att den främjar barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.<sup>80</sup> Socialnämnden har vid en placering med stöd av LVU ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt tillgodoses under placeringstiden.<sup>81</sup> Socialnämnden skall vidare arbeta för att barnet så snart som möjligt skall kunna återvända till det egna hemmet. Under den tid placeringen varar, skall nämnden försöka hjälpa och stödja barnets vårdnadshavare så att denne blir i stånd att åter ta emot barnet i hemmet.<sup>82</sup>

---

<sup>74</sup> 6 § 1 st. LVU

<sup>75</sup> Med detta avses vård utanför det egna hemmet med stöd av SoL eller LVU, samt omedelbart omhändertagande med stöd av LVU, se <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/1112C885-6B27-44D7-A6AC-ACC5F2ABE73D/8145/2007449rev1.pdf>, s. 5, 2008-04-27

<sup>76</sup> <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/1112C885-6B27-44D7-A6AC-ACC5F2ABE73D/8145/2007449rev1.pdf>, s. 6, 2008-04-24

<sup>77</sup> 6 kap. 7 § SoL

<sup>78</sup> Schiratzki (1997), s. 156 f.

<sup>79</sup> 11 § 1 st. LVU

<sup>80</sup> 6 kap. 1 § 3 st. SoL

<sup>81</sup> 14 § LVU

<sup>82</sup> Prop. 1981/82:168 s. 38

## 3.4.7 Vårdnadsöverflyttning

### 3.4.7.1 Som alternativ eller komplement till placering

I socialnämndens ansvar att sörja för barns behov, innefattas också att vid behov överväga frågan om vårdnadsöverflyttning. När en lång tids vård enligt LVU kan förutses, kan det ibland vara påkallat att socialnämnden överväger om den istället bör verka för att det utses en annan vårdnadshavare för barnet.<sup>83</sup> Socialnämnden bör således se till att vård enligt LVU inte inleds eller fortsätter i de fall där byte av vårdnadshavare hade varit en bättre åtgärd för barnet. Om barnet är placerat med stöd av LVU då fråga om vårdnadsöverflyttning uppstår, är det först om en återföring av barnet till föräldern inte är möjlig, trots långvariga och omfattande insatser från socialnämndens sida, som det kan bli nödvändigt att begära en vårdnadsöverflyttning.<sup>84</sup>

Socialnämnden är skyldig att ta upp frågan om ändring av vårdnadsförhållandet i domstol om den får kännedom om att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnaden om ett barn.<sup>85</sup> Får nämnden vetskap om att det föreligger brister i föräldraomsorgen och en vårdnadsöverflyttning av den anledningen bör vidtas, skall den hos domstolen väcka talan om en sådan överflyttning. Överflyttning på denna grund regleras i 6 kap. 7 § FB. Frågan kan aktualiseras både i fall då barnet redan är placerat i ett annat hem än det egna med stöd av SoL eller LVU, eller då barnet fortfarande vistas i den miljö faran härrör från. Frågan om överflyttning kan också aktualiseras med motiveringen att barnet har rotat sig i det hem som barnet har placerats i med stöd av SoL eller LVU. Detta regleras i 6 kap. 8 § FB. Väcker nämnden talan i ett mål med stöd av 6 kap. 7 eller 8 §§ FB, agerar den som part i domstolen. Förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning i enlighet med någon av dessa båda bestämmelser, behandlas närmare i kapitel fyra.

### 3.4.7.2 Treårsregeln

Socialnämnden har en skyldighet att med jämna mellanrum överväga frågan om vårdnadsöverflyttning då ett barn är placerat för vård och fostran i ett familjehem. Frågan skall aktualiseras då barnet har varit placerat i samma familjehem i tre år. Socialnämnden skall då särskilt överväga om det är uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och om det därmed finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna.<sup>86</sup> Bestämmelsen infördes 2003 mot bakgrund av att möjligheten till vårdnadsöverflyttning ansågs ha utnyttjats i alltför liten utsträckning.<sup>87</sup> Orsakerna till detta var bl.a. rädsla hos socialnämnden för att kontakten mellan barn och förälder skulle upphöra samt en ovilja att döma ut en förälder som vårdnadshavare. Sedan treårsregeln infördes i

<sup>83</sup> Prop. 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och ungdomar, s. 92

<sup>84</sup> Prop. 1981/82:168, s. 68

<sup>85</sup> 5 kap. 2 § SoF

<sup>86</sup> 6 kap. 8 § 2 st. SoL och 13 § 4 st. LVU

<sup>87</sup> Prop. 2002/03:53, s. 85 f.



lagstiftningen har antalet vårdnadsöverflyttningar ökat markant. År 2005 genomfördes 125 överflyttningar till familjehemmet med stöd av 6 kap. 8 § FB.<sup>88</sup> År 2003 var motsvarande siffra 64.

---

<sup>88</sup> <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/43011F71-297D-4567-9487-CC2B7752AD24/6427/200610927.pdf>, s. 16, 2008-04-29

# 4 Vårdnadsöverflyttning på grund av bristande föräldraansvar

## 4.1 Inledning

Vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut och som alternativ till åtgärd då förändringar i ett rådande vårdnadsförhållande av hänsyn till barnets bästa är nödvändiga, har i avsnitt 3.4.7 kort presenterats. I detta kapitel skall redogöras för förutsättningarna för att en överflyttning med hänvisning till bristande föräldraansvar skall kunna komma till stånd. Förutsättningarna för att genomföra en överflyttning med motiveringen att barnet rotat sig i det familjehem det är placerat i, skall också behandlas. Till grund för den fortsatta framställningen ligger därmed 6 kap. 7 och 8 §§ FB.

## 4.2 Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB

### 4.2.1 En tillbakablick

Vid FB:s tillkomst 1950, reglerades frågan om vårdnadsöverflyttning med anledning av bristande föräldraansvar i 6 kap. 6 § FB.<sup>89</sup> Bestämmelsen var en direkt motsvarighet av 8 § i lagen om barn i äktenskap, vilken upphävdes i och med FB:s tillkomst. En förälder som gjorde sig skyldig till grovt missbruk eller till grov försummelse vid vårdnadens utövande, som var hemfallen åt missbruk av rusgivande medel eller som levde ett lastbart liv, kunde fräntas sitt rättsliga vårdnadsansvar. I första hand skulle vårdnaden anförtros den andra föräldern ensam. Om också denna förälder brast i omsorgen, skulle vårdnaden istället överflyttas till en särskilt förordnad förmyndare.

1977 fick bestämmelsen en delvis ny utformning. En förälder som grovt missbrukade eller grovt försummade vårdnaden om sitt barn eller annars utövade vårdnaden på ett sätt som innebar en fara för barnets utveckling, skulle fräntas vårdnaden.<sup>90</sup> Den omständigheten att en förälder var hemfallen åt missbruk av rusgivande medel eller för ett lastbart liv, slopades således som självständig grund för förverkande av rätten till vårdnad. Om ett sådant förhållande emellertid medförde att vårdnaden grovt missbrukades eller försumrades, kunde vederbörande förälder fräntas vårdnaden.<sup>91</sup>

---

<sup>89</sup> Prop. 1949:93 Om förslag till föräldrabalk, s. 8

<sup>90</sup> 6 kap. 9 § FB i dess lydelse 1977

<sup>91</sup> Prop. 1975/76:170 Om ändring i föräldrabalken, s. 181

6 kap. 7 § FB fick sin nuvarande lydelse 1983. I den utredning som föregick ändringen, framhölls att det i de flesta fall föreligger risker för ett barns utveckling inte bara i de fall då en förälder grovt missbrukar eller försummar vårdnaden, utan också då föräldern på ett påtagligt sätt underlåter att uppfylla barnets grundläggande behov.<sup>92</sup> Det framhölls vidare att avgörande för frågan om en förälder skall fräntas vårdnaden, inte bör vara om föräldrarnas misskötsamhet har varit av viss kvalificerad art, utan istället om föräldern har visat en olämplighet som kan antas vara bestående. Uppfattningen var således att en vårdnadsöverflyttning inte behövde föregås av ett grovt missbruk eller en grov försummelse från föräldrarnas sida, men att olämpligheten som vårdnadshavare skulle kunna antas vara bestående. Utredningens förslag utmynnade i den nuvarande bestämmelsen, vars främsta nyhet bestod i att det för att frågan om en vårdnadsöverflyttning skulle kunna aktualiseras, krävdes att bristerna i omsorgen medförde en bestående fara för barnets hälsa och utveckling.<sup>93</sup>

Vårdnads- och förmynderskapsbegreppen renodlades 1994. Begreppet särskilt förordnad förmyndare, ersattes i detta sammanhang med begreppet särskilt förordnad vårdnadshavare.<sup>94</sup> Det ansågs olämpligt att förmynderskapet framstod som det primära, då en särskilt förordnad förmyndare också utövade vårdnadsansvaret.<sup>95</sup> Den särskilt förordnade vårdnadshavaren är dock i regel också barnets förmyndare.<sup>96</sup>

## 4.2.2 Förutsättningarna för en överflyttning

6 kap. 7 § FB stadgar att om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden. Bestämmelsen skall förstås så att en förälder kan fräntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan risksituation att ett ingripande enligt 1 § 2 stycket LVU kan komma i fråga och risksituationen kan antas bli bestående.<sup>97</sup> Vård skall enligt 1 § 2 stycket LVU beredas den unge<sup>98</sup> om förhållanden enligt lagens 2 eller 3 §§ föreligger och vård inte kan beredas på frivillig väg. Det är i allmänhet 2 § LVU som är tillämplig vid brister hänförliga till vårdnadshavaren. En förälder kan därmed fräntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan risksituation att ett ingripande med stöd av 2 § LVU kan komma i fråga och denna risksituation kan antas bli bestående.<sup>99</sup> Ordalydelsen i 6 kap. 7 § FB ger uttryck för att frågan om vårdnadsöverflyttning kan aktualiseras endast om den skadliga påverkan på barnet härrör från föräldern själv, inte från omständigheter i hemmet. Det

---

<sup>92</sup> SOU 1979:63, s. 77

<sup>93</sup> Prop. 1981/82:168, s. 38

<sup>94</sup> SFS 1994:1433

<sup>95</sup> Prop. 1993/94:251 Förmynderskapslagstiftningen, s. 102 f.

<sup>96</sup> 10 kap. 3 § FB

<sup>97</sup> Prop. 1981/82:168, s. 68

<sup>98</sup> I LVU används begreppet ”den unge”. Hädanefter talas det istället om ”barn”, eftersom det är vårdnad av barn som behandlas i denna framställning.

<sup>99</sup> Walin, Vängby, Föräldrabalken. En kommentar (2003), 6:38

kan föranleda en tolkning enligt vilken 6 kap. 7 § FB skulle omfatta en snävare personkrets och därmed ha ett smalare tillämpningsområde än 2 § LVU, som behandlar förhållanden i hemmet.<sup>100</sup> Av praxis framgår dock att 6 kap. 7 § FB inte skall tolkas på detta sätt, utan att bestämmelsen har samma tillämpningsområde som 2 § LVU.<sup>101</sup>

I kommentaren till FB framhålls att de allmänna domstolarna bör iaktta restriktivitet när det gäller att ta vårdnaden från en förälder. I praktiken har fråga om tillämpligheten av 6 kap. 7 § FB i de allra flesta fall föregåtts av en placering enligt LVU. En sådan placering är dock inget föregående krav.<sup>102</sup>

#### 4.2.2.1 Brister i omsorgen

2 § LVU anger förutsättningarna för att bereda barnet vård i de s.k. miljöfallen. Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas.<sup>103</sup>

Uttrycket *hälsa och utveckling* används för att beskriva en persons fysiska eller psykiska hälsa eller sociala utveckling. Begreppet innefattar både fysiska och psykiska lidanden. Det kan vara fråga om att barnet på grund av brister i hemmiljön riskerar att få sin fysiska hälsa skadad, men kan också röra sig om psykiska lidanden som barnet kan utsättas för genom föräldrarnas beteende. Som exempel på psykiska lidanden kan anges uppträdanden i hemmet till följd av missbruk av alkohol eller narkotika eller p.g.a. föräldrarnas psykiska tillstånd. Brister i hemmiljön kan även orsaka att barnets utveckling i socialt hänseende skadas.

2 § LVU omfattar alla situationer när ett barn utsätts för *fysisk eller psykisk misshandel* i hemmet. Att också psykisk misshandel avses, förtydligades genom en lagändring 2003.<sup>104</sup> Vad gäller fysisk misshandel är en ringa grad av misshandel tillräckligt för att detta skall kunna utgöra en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling. Det skall dock inte vara fråga om en enstaka överilad handling.<sup>105</sup> Med psykisk misshandel avses t.ex. att barnet utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering. Med psykisk misshandel i lagens mening avses inte enskilda händelser, utan det handlar om en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Barn som blir känslomässigt avvisade eller som hotas med att bli övergivna, kan anses utsättas för psykisk misshandel. Barn som växer upp i hem där det förekommer våld mellan makarna eller samborna, kan också innefattas. Även det faktum att en förälder hotas, kränkts eller misshandlas i barnets åsyn, kan utgöra psykisk misshandel av barnet. Psykisk misshandel utgörs

---

<sup>100</sup> Schiratzki (1997), s. 224

<sup>101</sup> Se RH 1991:54 som behandlas i avsnitt 4.2.3.2

<sup>102</sup> Walin (2003), 6:38 f.

<sup>103</sup> För den nedan utvecklade innebörden av detta, se prop. 1989/90:28 s. 107 f.

<sup>104</sup> SFS 2003:406

<sup>105</sup> Sjösten (1998), s. 60

av brist i hänsyn till barnets behov och av orealistiska förväntningar på barnet i förhållande till dess utveckling. Ofta är det barn till missbrukare eller till psykiskt sjuka föräldrar eller föräldrar med utvecklingsstörning, som kan sägas utsättas för psykisk misshandel.<sup>106</sup> Begreppet *otillbörligt utnyttjande* avser främst att barnet utnyttjas sexuellt av någon av föräldrarna. Barnet kan vidare utnyttjas otillbörligt genom att exv. tvingas utföra ett alltför ansträngande kroppsarbete eller genom att en förälder lägger ett så stort självständigt ansvar för förälder eller syskon på barnet, att det medför en påtaglig risk för skada på barnets hälsa och utveckling. Med *brister i omsorgen* avses situationer då barnet utsätts för vanvård. Det kan vara fråga om att barnet allvarligt missköts i fråga om hygien, kläder eller mat. Inom begreppet faller också situationer då föräldrarna avstår från att ge barnet behövlig sjukvård eller behandling i övrigt. Med brister i omsorgen avses också psykisk eller känslomässig försummelse, t.ex. p.g.a. missbruk eller psykisk störning hos någon av föräldrarna.<sup>107</sup> Det kan vidare vara fråga om djupgående konflikter mellan föräldrarna, där barnet får sitta emellan, samt om situationer då föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö. Det finns således inte alltid en tydlig gräns mellan begreppen psykisk misshandel och brister i omsorgen. Uttrycket *något annat förhållande i hemmet* avser bl.a. fall då missförhållanden i hemmet inte i första hand beror på vårdnadshavaren själv, utan på t.ex. en sambo till vårdnadshavaren.

#### 4.2.2.2 Bestående fara

Utöver att något av ovanstående förhållanden skall vara för handen, krävs för en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB, att förhållandet kan antas vara bestående. Det skall således vara fråga om en bestående fara för barnets hälsa och utveckling. Vad som avses med bestående har inte tydligt preciserats i förarbeten eller doktrin. Möjligen kan det alternativt uttryckas som att förhållandena i barnets hem är så dåliga att det inte rimligen kan antas att de kommer att kunna förbättras.<sup>108</sup> Ett ingripande med stöd av 2 § LVU kan motiveras med enbart en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. 2 § LVU bygger således på ett riskrekvisit. Att 6 kap. 7 § FB istället bygger på ett farerekvisit, innebär att en överflyttning av vårdnaden förutsätter att barnet utsätts för en konkret fara. En påtaglig risk för fara är inte tillräckligt. Barnets skydd är således svagare enligt 6 kap. 7 § FB än enligt 2 § LVU.<sup>109</sup>

#### 4.2.2.3 Lämplig ny vårdnadshavare

En överflyttning av vårdnaden förutsätter också att det finns en villig och lämplig person som kan överta vårdnadsansvaret. Den blivande vårdnadshavarens förhållande till barnet måste vara så bra att barnet rimligen bör acceptera denne som ny vårdnadshavare. Det betyder att ett beslut om att en förälder omedelbart skall fräntas vårdnaden p.g.a. olämplighet, i regel endast kan meddelas om den andra föräldern är lämplig

---

<sup>106</sup> Prop. 2002/03:53, s. 82

<sup>107</sup> Sjösten (1998), s. 60

<sup>108</sup> Singer (2000), s. 475

<sup>109</sup> Schiratzki (1997), s. 223

att ensam ha vårdnaden om barnet. I andra fall torde det många gånger vara nödvändigt att barnet bott en tid i ett familjehem för att man skall kunna avgöra hur den placeringen fungerat och om en överflyttning dit är lämplig.<sup>110</sup> JO har konstaterat att frågan om överflyttning av vårdnaden därför inte är helt enkel i de fall då barnet ännu inte har placerats i familjehem och den andra föräldern inte kan överta vårdnadsansvaret.<sup>111</sup>

Har föräldrarna gemensam vårdnad om barnet och en av dem är olämplig som vårdnadshavare, skall vårdnaden anförtros den andra föräldern ensam. Om också denna förälder är olämplig, skall vårdnaden istället anförtros en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.<sup>112</sup> Har endast den ena föräldern vårdnaden om barnet och är denne olämplig som vårdnadshavare i 6 kap. 7 § FB:s mening, skall i första hand den andra föräldern anförtros vårdnaden. Om det är lämpligare, skall istället en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare tillerkännas vårdnaden.<sup>113</sup> Att förordna om en eller två vårdnadshavare särskilt, kan vara lämpligare exv. då den förälder som inte haft del i vårdnaden, inte har visat något intresse för barnet. Har barnet endast haft en sporadisk kontakt med den andra föräldern och funnit trygghet och gemenskap hos någon annan som är beredd att ta på sig ansvaret som vårdnadshavare, kan det vara lämpligare att vårdnaden istället anförtros denne som särskilt förordnad vårdnadshavare.<sup>114</sup>

En vårdnadshavare som förordnas särskilt, skall vara lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och god fostran.<sup>115</sup> Bestämmelsen står i överensstämmelse med FB:s portalparagraf om vad som utgör varje barns grundläggande rättigheter och behov. När en vårdnadshavare skall utses, skall hänsyn tas till barnets vilja, ålder och utveckling samt till barnets personliga anknytning till den tilltänkta vårdnadshavaren.<sup>116</sup> Det möter normalt inget hinder att något äldre personer utses, såsom t.ex. mor- eller farföräldrar.<sup>117</sup> Till skillnad från när det gäller placering av barn i ett annat hem än det egna med stöd av SoL eller LVU,<sup>118</sup> saknas bestämmelser om att en anhörig eller annan närstående i första hand skall utses till vårdnadshavare. Däremot faller det sig många gånger naturligt att exv. en släkting föreslås för uppdraget.<sup>119</sup> För syskon skall samma person utses om inte särskilda skäl talar emot det.<sup>120</sup> Om fler än en person kommer i fråga som lämplig särskilt förordnad vårdnadshavare, skall rätten göra sitt val av vårdnadshavare efter vad som är bäst för barnet. Rätten skall i stort göra sin bedömning på samma sätt som när två föräldrar tvistar om vem som skall

---

<sup>110</sup> Walin (2003), 6:39

<sup>111</sup> JO 2001/02 s. 204

<sup>112</sup> 6 kap. 7 § 2 st. FB

<sup>113</sup> 6 kap. 7 § 3 st. FB

<sup>114</sup> Prop. 1981/82:168, s. 69

<sup>115</sup> 6 kap. 10a § 1 st. FB

<sup>116</sup> Socialstyrelsen, Om barnet behöver ny vårdnadshavare (2006), s. 60 och 62

<sup>117</sup> SOU 1988:40 Föräldrar som förmyndare, s. 197

<sup>118</sup> Se 6 kap. 5 § SoL

<sup>119</sup> Prop. 1993/94:251, s. 103 och 185

<sup>120</sup> 6 kap. 10a § 3 st. FB

vara ensam vårdnadshavare för ett barn.<sup>121</sup> Vårnaden kan endast anförtros två särskilt förordnade vårdnadshavare om de är gifta med varandra, registrerade partner eller sambor.<sup>122</sup> En särskilt förordnad vårdnadshavare kan begära att få bli befriad från sitt uppdrag.<sup>123</sup> Vidare skall en sådan vårdnadshavare entledigas om han eller hon vid utövandet av vårnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare.<sup>124</sup>

## 4.2.3 Rättspraxis

### 4.2.3.1 RH 1990:127

RH 1990:127 behandlade frågan huruvida vårnaden om två barn, sju och åtta år gamla, skulle anförtros åt en särskilt förordnad förmyndare,<sup>125</sup> då barnens far berövat sin hustru och därmed barnens mor livet.

Barnets föräldrar hade flyttat samman 1980 och från denna tidpunkt i perioder haft kontakt med sociala myndigheter. Fadern var impulsstyrd och dominerande och hade omfattande alkoholvanor. Han hade svårt att kommunicera med sina barn och att se till deras behov. 1986 misshandlade fadern modern genom att orsaka henne en skelettskada i ansiktet. Senare samma år knivhögg han modern till döds i barnens närvaro. Barnen placerades med anledning av detta i barnhem och senare i familjehem med stöd av LVU. Socialnämnden ansökte om vårdnadsöverflyttning från barnens far som alltsedan moderns död hade haft ensam vårdnad om barnen. Nämnden menade att faderns personliga egenskaper, det faktum att fadern under lång tid var förhindrad att utöva vårnaden med anledning av ett fängelsestraff om åtta år, samt faderns handlande då han berövade barnens mor livet, låg till grund för att fadern inte kunde anses lämplig som vårdnadshavare. Av vittnesuppgifter från socialarbetare, barnpsykologer och läkare, framkom vidare att barnen var rädda för fadern.

Tingrätten beslutade att vårnaden om de båda barnen skulle anförtros en särskilt förordnad förmyndare. Det konstaterades inledningsvis att de uppgifter som lämnats om faderns skötsel och omvårdnad av barnen under den tid han haft hand om dem, inte visade att han under denna tid försummat barnen eller brustit i omsorgen om dem på ett sådant sätt att han på grund därav skulle fräntas vårnaden. Genom att ha berövat sin hustru livet och därigenom fräntagit barnen deras mor samt deras möjlighet att ha en normal kontakt med fadern under en lång tid, ansågs fadern dock olämplig som vårdnadshavare. En förmyndare förordnades därför särskilt.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut. Liksom tingsrätten påtalade hovrätten att faderns gärning att beröva barnens mor livet, innebar att barnen

---

<sup>121</sup> Prop. 1993/94:251 s. 185

<sup>122</sup> 6 kap. 10a § 2 st FB samt 3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

<sup>123</sup> 6 kap. 10b § 1 st. FB

<sup>124</sup> 6 kap. 10c § 1 st. FB

<sup>125</sup> Vid tidpunkten för målets avgörande användes fortfarande begreppet särskilt förordnad förmyndare, se fotnot 94

förlorade sin mor och sitt hem. Genom gärningen hade fadern satt sig ur stånd att ta hand om barnen för en lång tid framöver. Hovrätten konstaterade att ett sådant agerande inte står i överensstämmelse med en vårdnadshavares grundläggande skyldigheter, varför fadern ansågs ha brustit i omsorgen om barnen. Vidare konstaterade hovrätten att det av vittnesuppgifter framgick att bristerna i omsorgen innebar en bestående fara för barnens psykiska hälsa och utveckling. Vårnaden om barnen förordnades därför till en särskilt förordnad förmyndare.

#### **4.2.3.2 RH 1991:54**

I RH 1991:54 var frågan i målet huruvida hemförhållanden hänförliga till en tioårig pojkes moders sambo skulle föranleda att vårdnaden om pojken skulle tillerkännas en särskilt förordnad förmyndare.

Frågan om vårdnadsöverflyttning aktualiserades då pojkens mor 1988 ansökte om äktenskapsskillnad och yrkade att vårdnaden skulle tillerkännas henne.<sup>126</sup> Fadern i sin tur yrkade i första hand att vårdnaden skulle tillerkännas honom, i andra hand att vårdnaden skulle anförtros en särskilt förordnad förmyndare. Tingsrätten hade samma år interimistiskt tillerkänt fadern vårdnaden, medan modern givits rätt till visst umgänge. 1990 omhändertogs pojken för vård med stöd av LVU. Fadern hade ett år tidigare dömts för misshandel av pojken och för olaga hot mot moderns dotter från en tidigare relation. Av vittnesuppgifter från sonens kontaktperson, samt av ett gemensamt utlåtande av en psykolog och en kurator över en rättspsykiatrisk utredning, framgick att sonen innan han familjehemsplacerades hade visat klara tecken på att leva i en svår situation. Han hade haft självmordstankar, återkommande utbrott av ilska samt varit ängslig och orolig. Han hade dessutom uttalat att han var rädd att fadern skulle slå honom. Av vittnesuppgifterna framgick också att situationen för sonen förbättrats avsevärt sedan han placerats i familjehem; han var lugnare, klarade av skolan och hade inte längre några vredesutbrott. Det framgår också att han var mycket rädd för alkohol och berusade personer.

Tingsrätten beslutade att vårdnaden om pojken skulle anförtros en särskilt förordnad förmyndare. Vad gällde faderns lämplighet som vårdnadshavare, var det enligt tingsrätten utrett att pojken inte mått bra under den tid som fadern ensam haft vårdnadsansvaret för honom. Fadern hade bidragit till pojkens negativa utveckling, bl.a. genom inslag av åga och genom att inte tillgodose pojkens behov av kontakt med sin mor. Tingsrätten tog i sitt beslut hänsyn till att ett omhändertagande enligt LVU hade ägt rum och till att det var till fördel för pojken att han fick vara kvar i familjehemmet till dess att en normal kontakt till föräldrarna byggts upp. Det ansågs därmed olämpligt att tillerkänna fadern vårdnaden. Vad gäller moderns lämplighet som vårdnadshavare, uttalade tingsrätten vidare, att modern som person fick anses vara lämplig. Hennes hem ansågs dock utgöra en olämplig miljö för pojken med anledning av moderns nya sambo som missbrukade alkohol och droger och i övrigt utövade brottslig verksamhet. Tingsrätten beaktade i sin

---

<sup>126</sup> Frågan om vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6 kap. 7 § FB kan, förutom på talan av socialnämnden, också väckas utan särskilt yrkande i mål om äktenskapsskillnad.



bedömning att det av vittnesuppgifter framgick att sonen var rädd för berusade personer. Moderns hemförhållanden ansågs därför tills vidare vara sådana att hon inte var lämplig som vårdnadshavare. Vårnaden tillerkändes därför en särskilt förordnad förmyndare.

Hovrätten däremot, tillerkände modern vårnaden. Hovrätten hade att pröva, huruvida vårnaden skulle anförtros modern eller den av tingsrätten särskilt förordnade förmyndaren. Inledningsvis konstaterades, liksom i tingsrätten, att modern personligen var lämplig som vårdnadshavare. Moderns sambos asociala bakgrund och i synnerhet hans tidigare alkoholvanor, gav dock anledning att ifrågasätta lämpligheten i att låta sonen växa upp hos modern, särskilt med tanke på pojkens bevitnade rädsla för berusade personer. Emellertid, anförde hovrätten, hade sambon enligt moderns uppgifter under det senaste halvåret uppfyllt de krav som hon hade ställt på honom att inte missbruka alkohol i hemmet och han var på god väg att anpassas till ett sunt leverne. Det förelåg ingen utredning som direkt talade emot dessa uppgifter. Även om det kunde hysas vissa tvivel beträffande sambons prognos, rådde inte missförhållanden i moderns hem av sådant allvarligt slag att de skulle medföra bestående fara för pojkens hälsa och utveckling. Förutsättningarna för att överflytta vårnaden till en särskilt förordnad vårdnadshavare i enlighet med 6 kap. 7 § FB, ansågs därför inte vara uppfyllda.

#### **4.2.3.3 RH 2001:50**

Twistefrågan i RH 2001:50 rörde huruvida en vårdnadsöverflyttning till en särskilt förordnad vårdnadshavare skulle komma till stånd, trots att den föreslagna vårdnadshavaren inte skulle bo tillsammans med barnen i fråga.

Modern hade ensam vårdnad om sina två döttrar, sju och nio år gamla. Socialnämnden yrkade att vårnaden skulle överflyttas till en särskilt förordnad vårdnadshavare och att till sådan vårdnadshavare skulle utses G.L. Som grund för sin talan åberopade socialnämnden att barnens mor brustit i omsorgen om barnen. Frågan om vård enligt LVU hade uppmärksamats 1998, men ett sådant ingripande blev aldrig aktuellt då en frivillig familjehemsplacering hos barnens mormor istället kom till stånd. Modern flyttade samma år till ny ort och hade därefter i princip inte någon kontakt med barnen. Mormodern bedömdes av socialnämnden kunna klara av den praktiska vårnaden av barnen, men ändock inte som lämplig att utses till vårdnadshavare. Nämnden menade att barnen behövde ett tryggt hem med rutiner och omsorg, en mogen vuxen som kunde bevaka barnens rättigheter i fråga om olika samhällsinsatser och stöd och som fanns tillgänglig och hade förmåga att se barnens behov. Enligt socialnämnden uppfyllde mormodern inte dessa krav. Den av nämnden föreslagna vårdnadshavaren var utbildad barnskötare och fritidspedagog och hade lång erfarenhet av arbete med barn. Barnen skulle vid en vårdnadsöverflyttning fortfarande bo kvar hos mormodern.

Tingsrätten lämnade socialnämndens talan utan bifall och påtalade att den av socialnämnden föreslagna särskilt förordnade vårdnadshavaren inte kontinuerligt skulle sköta den faktiska vårnaden om barnen, utan snarare

endast fatta de beslut som krävdes. Vårdnadshavaren skulle därför inte ha möjlighet att ge barnen omvårdnad, trygghet och god fostran såsom förväntas av en vårdnadshavare.

Hovrätten ändrade tingsrättens domslut och förordnade G.L. till särskilt förordnad vårdnadshavare. Inledningsvis konstaterade hovrätten att barnens moder brustit i omsorgen på ett sådant sätt att en överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 7 § FB var aktuell. Frågan var därför om den omständigheten att den föreslagna vårdnadshavaren inte avsåg att varaktigt bo tillsammans med barnen, utgjorde ett hinder att utse denna person till vårdnadshavare. I domskälen hänvisas till 6 kap. 1 och 2 §§ FB om vårdnadshavarens skyldighet att tillgodose barnets behov av trygghet, omvårdnad och god fostran. Det konstateras dock att detta ansvar tar sikte på den rättsliga vårdnaden om barnet och att det rättsliga vårdnadsansvaret inte innebär en skyldighet för vårdnadshavaren att personligen ombesörja den faktiska vårdnaden om barnet. Därmed hindrar inte 6 kap. 7 § FB att en överflyttning av vårdnaden sker till en särskilt förordnad vårdnadshavare som inte i någon större utsträckning skall ombesörja den faktiska vårdnaden, så länge den förordnade vårdnadshavaren har möjlighet att uppfylla sina skyldigheter enligt 6 kap. 2 § FB. Hovrätten konstaterade att annat inte har framkommit i målet än att den föreslagna vårdnadshavaren hade ett gott förhållande till barnen och även till mormodern som skulle utöva den faktiska vårdnaden om barnen. Vidare hade vårdnadshavaren lång erfarenhet av barn. På grund härav ansågs den föreslagna vårdnadshavaren lämplig som vårdnadshavare och att hon på ett sätt som var till barnens bästa, hade förmåga att fullgöra sitt vårdnadsansvar. Vårdnaden om barnen anförtroddes därför åt G.L.

### **4.3 Vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB**

Av 6 kap. 8 § FB framgår att om ett barn stadigvarande har vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är uppenbart att det är bäst för barnet att detta förhållande får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall denne eller dessa utses till särskilt förordnade vårdnadshavare. Bestämmelsens tillämpning är inte avhängig huruvida en förälder brister i omsorgen om barnet eller ej. I första hand avses dock med ”ett annat enskilt hem” ett sådant familjehem som barnet placerats i med stöd av SoL eller LVU.<sup>127</sup> Eftersom en placering i ett familjehem många gånger har föregåtts av ett bristande föräldraansvar, bör bestämmelsen behandlas i en framställning som denna.

---

<sup>127</sup> Se prop. 1981/82:168, s. 39 ff. där det dock fortfarande talas om fosterhem. Hädanefter används istället ordet familjehem.

### 4.3.1 En tillbakablick

Bestämmelsen infördes 1983 och gäller oberoende av om barnet har vårdats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet med stöd av SoL eller LVU.<sup>128</sup> Dess främsta syfte är att tillförsäkra att ett barn, som sedan en längre tid bott i ett familjehem där det har rotat sig och känner sig tryggt, inte rycks upp från sin invanda miljö.<sup>129</sup> Barnets känslomässiga förankring till familjehemmet kan många gånger vara mycket starkare än vad den är till det tidigare hemmet. I en sådan situation skulle barnet riskera att drabbas hårt om det skiljdes från sitt familjehem. Fördelen med att flytta över vårdnaden i dylika fall, är att barnet kan ges en uppväxt under stabila och trygga förhållanden samtidigt som den nya vårdnadshavaren får möjlighet att självständigt sköta om barnet som om det vore vårdnadshavarens eget.<sup>130</sup> En överflyttning kan också medföra att en biologisk förälder avlastas från ett ansvar som denne inte är kapabel att bära.

Inför bestämmelsens införande påpekades att möjligheten att flytta över vårdnaden i enlighet med 6 kap. 8 § FB skulle, p.g.a. risken att förlora vårdnaden om barnet, kunna försvåra ansträngningarna att på frivillig väg få till stånd placeringar av barn i lämpliga familjehem.<sup>131</sup> Samhällets möjligheter att vidta nödvändiga åtgärder i fråga om vårdnaden av barn skulle därmed minska. Ett ytterligare argument mot bestämmelsen var att överflyttningen skulle medföra att det blev möjligt att genomdriva en adoption mot föräldrarnas vilja. En adoption kräver samtycke från barnets vårdnadshavare, inte från barnets föräldrar.<sup>132</sup> Som motargument framfördes dock att enbart det förhållandet att barnet varaktigt bott hos någon annan än sina föräldrar, inte i sig skulle leda till att vårdnaden om barnet kunde tas ifrån föräldrarna. En överflyttning skulle vidare inte kunna komma i fråga i de fall föräldrarna höll en god kontakt med barnet under placeringstiden. Föräldrar skulle således inte behöva tveka inför tanken på en familjehemsplacering av rädsla för att bli fråntagna vårdnaden och därmed bl.a. utsättas för en risk att barnet mot deras vilja adopteras av familjehemsföräldrarna.

### 4.3.2 Förutsättningarna för en överflyttning

Det faller sig naturligt att 6 kap. 8 § FB skall tillämpas med stor restriktivitet. I förarbetena framhålls att det i regel krävs att barnet har bott i familjehemmet under flera år, för att en överflyttning skall kunna bli aktuell.<sup>133</sup> Barnet skall ha rotat sig och fått en så stark bindning till

---

<sup>128</sup> Bestämmelsen kan dessutom tillämpas i fall då barnet har placerats för vård med stöd av LSS, lag (1993:387) om stöd och service för vissa funktionshindrade.

<sup>129</sup> Walin (2003), 6:41

<sup>130</sup> Prop. 1981/82:168, s. 40

<sup>131</sup> Prop. 1981/82:168, s. 39 f.

<sup>132</sup> Se vidare avsnitt 4.5.1

<sup>133</sup> Prop. 1981/82:168, s. 70. Se dock avsnitt 3.4.7.2 gällande den s.k. treårsregeln som infördes i svensk lagstiftning 2003. Regeln torde ha medfört att frågan om överflyttning idag kan aktualiseras i ett tidigare skede än vad som avsågs vid tillkomsten av 6 kap. 8 § FB.

familjehemmet att det uppfattar det som sitt eget hem. Stort avseende måste således fästas vid barnets egen inställning. Innan en överflyttning av vårdnaden kan aktualiseras, måste därför utredas hur barnets anknytning, dels till familjehemmet, dels till de biologiska föräldrarna, har varit under placeringstiden.

Vid varje placering av barnet utanför hemmet är utgångspunkten för åtgärden att barnet skall återförenas med sina biologiska föräldrar. Först när en återförening inte är aktuell, kan en vårdnadsöverflyttning komma på tal. Det är därför sällan aktuellt att flytta över vårdnaden om de biologiska föräldrarna så långt som det varit möjligt, har haft en god och konfliktfri kontakt med barnet under tiden som det vistats i familjehemmet. Har föräldrarna däremot inte visat något intresse för barnet eller har kontakterna varit endast sporadiska eller påfrestande för barnet, kan en överflyttning av vårdnaden aktualiseras.<sup>134</sup> Kontakt med föräldrarna torde dock inte i sig hindra en vårdnadsöverflyttning; avgörande är istället om barnet uppfattar familjehemmet som sitt eget.<sup>135</sup> En sådan kontakt torde dock påverka bedömningen av vad som är barnets bästa i fråga om överflyttningen.

### 4.3.3 Rättspraxis

NJA 1993 s. 666 gällde fråga om vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6 kap. 8 § FB avseende en fjortonårig pojke som sedan späda ålder vistats i ett familjehem.

Pojken hade omhändertagits 1980 genom beslut med stöd av den dåvarande barnavårdslagen<sup>136</sup> och placerats i familjehem hos makarna B. Pojken var då ett år gammal. Beslutet upphävdes 1987, men p.g.a. ett flyttningsförbud fortsatte pojken att vistas i familjehemmet. Socialnämnden yrkade att makarna B skulle förordnas som särskilt förordnade förmyndare. Nämnden menade att pojken hos sina föräldrar levde i en otillfredsställande hemmiljö p.g.a. föräldrarnas bristande förmåga att tillgodose hans behov av omvårdnad, stimulans och tillsyn, samt att det var styrkt att hans hälsa och utveckling äventyrades av detta. Vidare påtalade nämnden att föräldrarna vid ytterst få tillfällen hade besökt pojken sedan han placerats i familjehemmet.

Tingsrätten, hovrätten och Högsta Domstolen var eniga i sin bedömning. HD konstaterade att pojken vid målets avgörande var femton år gammal och hade bott i familjehemmet i tretton år. Han hade således vistats i familjehemmet i större delen av sitt liv. Av utredningen i målet framgick att pojken kände en sådan trygghet och gemenskap med makarna B att han uppfattade deras hem som sitt eget. Han hade uppnått en sådan ålder och mognad att hans egen inställning i vårdnadsfrågan skulle tillerkännas stor betydelse. Pojken hade inte givit uttryck åt någon annan uppfattning än att

---

<sup>134</sup> Walin (2003), 6:41

<sup>135</sup> Singer (2000), s. 481

<sup>136</sup> 1960 års lag om samhällsvård för barn och ungdom. Denna lag ersattes 1982 med SoL och LVU.

han ville stanna i familjehemmet. HD konstaterade vidare att en viktig omständighet för bedömningen var pojkens anknytning till föräldrarna. Den bristande kontakten hade enligt HD till stor del berott på att föräldrarna tagit för få initiativ till kontakt och på att de varit ovilliga att resa till pojkens familjehem. Vid en sammanvägning av samtliga omständigheter fann HD därför att det var uppenbart bäst för pojken att det rådande förhållandet fick bestå och att vårdnaden därför skulle överflyttas till makarna B.

## 4.4 Val av grund för överflyttningen

En vårdnadsöverflyttning som kommer till stånd då barnet med stöd av SoL eller LVU redan är placerat i ett annat hem än det egna, motiveras i de allra flesta fall med att barnet har rotat sig i det nya hemmet. Vanligen sker överflyttningen därmed med stöd av 6 kap. 8 § FB. Mer sällan överflyttas vårdnaden med hänvisning till att föräldern brister i omsorgen, d.v.s. med stöd av 6 kap. 7 § FB. Mellan år 2000 och år 2005, genomfördes tretton vårdnadsöverflyttningar avseende barn placerade i ett annat hem än det egna med stöd av 6 kap. 7 § FB.<sup>137</sup> Detta kan jämföras med antalet överflyttningar med stöd av 6 kap. 8 § FB, vilket under samma tidsperiod var 491. Vid en vårdnadsöverflyttning skall den eventuella vård som bereds barnet upphöra. Av de 7 117 vårdtillfällen som avslutades under 2006 och som avsåg barn och unga som fått vård enligt SoL eller LVU, resulterade 163 stycken i att barnet stannade kvar i familjehemmet och att vårdnaden överflyttades till detta hem. Att antalet överflyttningar var markant fler år 2006 än snittet föregående sex år, torde bero på den s.k. treårsregeln som infördes 2003.<sup>138</sup>

## 4.5 Vårdnadsöverflyttningens konsekvenser för förälder och samhälle

### 4.5.1 Fortsatt föräldraansvar

En vårdnadsöverflyttning innebär, till skillnad från en placering av barnet i ett annat hem än det egna, en ändring i det rättsliga vårdnadsansvaret. En ny vårdnadshavare utses till barnet och föräldern fräntas därmed de flesta av de rättigheter och skyldigheter som tillkommer en vårdnadshavare. Föräldern är inte längre ansvarig att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran. Som har framkommit ovan, har föräldern dock i de flesta fall redan skiljts från den faktiska vårdnaden då överflyttningen genomförs, eftersom denna vanligen föregåtts av en placering enligt LVU. De faktiska konsekvenserna av en överflyttning vad gäller ansvaret att tillgodose barnets behov, är därför begränsade. Däremot medför överflyttningen att föräldern

---

<sup>137</sup> <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/43011F71-297D-4567-9487-CC2B7752AD24/6427/200610927.pdf>, s. 18, 2008-04-29

<sup>138</sup> Se avsnitt 3.4.7.2

inte längre kan göra anspråk på att få bestämma i de frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Bestämmanderätten fräntas således föräldern.

Vissa rättigheter och skyldigheter tillkommer dock föräldern även efter en vårdnadsöverflyttning. En förälder svarar, oavsett om denne är vårdnadshavare eller ej, för underhåll åt sitt barn efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga.<sup>139</sup> En förälder som inte är vårdnadshavare och inte heller bor tillsammans med barnet, fullgör sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till barnet.<sup>140</sup> Föräldern har vidare rätt till umgänge med barnet. Någon absolut rätt att umgås med barnet finns dock inte. I FB stadgas att varje barn har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.<sup>141</sup> Bestämmelsen är formulerad så att umgänget i första hand är till för barnet, samt att det är barnets intressen och behov som skall vara avgörande. Någon plikt för barnet att umgås med föräldern finns inte. Däremot har båda föräldrarna ett gemensamt ansvar att efter bästa förmåga möjliggöra ett umgänge.<sup>142</sup> Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar. Det är dock inte alltid som ett umgänge bör komma till stånd. En individuell prövning i det enskilda fallet, med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet, avgör om ett umgänge är lämpligt eller ej.

En konsekvens av vårdnadsöverflyttningen och av att föräldern inte längre är vårdnadshavare, är att barnet mot föräldrarnas vilja kan bli bortadopterat. Av FB framgår att en adoption av ett barn inte får ske utan föräldrarnas samtycke.<sup>143</sup> Kravet på samtycke gäller dock inte en förälder som är utan del i den rättsliga vårdnaden om barnet.<sup>144</sup> En förälder skall höras i adoptionsärendet om så är möjligt,<sup>145</sup> men det är vårdnadshavarens samtycke som är av primär betydelse. Mot en adoption i strid med en icke vårdnadshavande förälders vilja, kan dock tala det förhållandet att en adoption medför att rätten till umgänge mellan barnet och denna förälder upphör, eftersom barnet efter adoptionen anses som adoptantens barn.<sup>146</sup>

En vårdnadsöverflyttning medför inte att vårdnadsförhållandet är en gång för allom givet. Vårdnaden kan återföras till den förälder som tidigare fräntagits densamma. Detta gäller oavsett om vårdnaden vid överflyttningen anförtrotts åt den andra föräldern ensam eller åt en särskilt förordnad vårdnadshavare. Har vårdnaden anförtrotts åt den andra föräldern, har den ena eller båda föräldrarna rätt att föra talan om att den första föräldern skall tillerkännas vårdnaden på nytt.<sup>147</sup> Har vårdnaden istället anförtrotts åt en särskilt förordnad vårdnadshavare, har den ena eller båda föräldrarna, alternativt socialnämnden, möjlighet att föra en process i syfte att återge den

---

<sup>139</sup> 7 kap. 1 § 1 st. FB

<sup>140</sup> 7 kap. 2 § FB

<sup>141</sup> 6 kap. 15 § 1 st. FB

<sup>142</sup> 6 kap. 15 § 2 st. FB

<sup>143</sup> 4 kap. 5a § 1 st. FB

<sup>144</sup> Sjösten (1998), s. 115

<sup>145</sup> 4 kap. 10 § 3 st. FB

<sup>146</sup> Sjösten (1998), s. 115

<sup>147</sup> 6 kap. 5 § FB

ena eller båda föräldrarna vårdnaden.<sup>148</sup> Den särskilt förordnade vårdnadshavaren kan således inte väcka talan om en vårdnadsöverflyttning.<sup>149</sup> Om en överflyttning tillbaka till föräldern är lämplig eller ej, skall prövas mot bakgrund av de skäl som en gång förelåg för att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Domstolen skall, liksom vid alla vårdnadsbeslut, avgöra hur barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran, bäst tillgodoses. Frågan bör också bedömas utifrån barnets behov av att växa upp under stabila förhållanden och av att skyddas mot att bli utsatt för omotiverade uppbrott.<sup>150</sup> Att föräldern åter kan anses lämplig som vårdnadshavare, är alltså ingen garanti för att vårdnadsöverflyttningen kommer till stånd.

## 4.5.2 Förändrat offentligt ansvar

Genomförs en vårdnadsöverflyttning gällande ett barn som bor i ett annat hem än det egna efter beslut om vård enligt LVU, torde någon grund för tvångsvård inte längre föreligga.<sup>151</sup> Socialnämnden skall därför besluta om att vården skall upphöra<sup>152</sup>. Den särskilda tillsynsskyldighet som socialnämnden har i fråga om familjehemmet bortfaller också. Socialnämndens allmänna skyldighet att verka för att barn får växa upp under goda förhållanden kvarstår emellertid.

En del av socialnämndens ansvar enligt 5 kap. 1 § SoL består i att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om bl.a. vårdnad har avgjorts. Det medför att familjehemsföräldrar som blivit vårdnadshavare är tillförsäkrade ett fortsatt kommunalt stöd för att klara sin uppgift som vårdnadshavare.<sup>153</sup> Stöd kan ges i form av t.ex. rådgivning, handledning eller stöd i kontakten med förälder.<sup>154</sup>

---

<sup>148</sup> 6 kap. 10 § FB

<sup>149</sup> En särskilt förordnad vårdnadshavare kan dock begära att få bli entledigad från sitt uppdrag, se 6 kap. 10b § 1 st. FB

<sup>150</sup> Sjösten (1998), s. 67

<sup>151</sup> Walin (2003), 6:39

<sup>152</sup> 21 § 1 st. LVU

<sup>153</sup> Se 6 kap. 14 § FB

<sup>154</sup> SOU 2000:77 Omhändertaganden – samhällets ansvar för utsatta barn och unga, s. 139

# 5 Analys

## 5.1 Inledning

Barnets rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda är vårdnadens främsta syfte. I det ovanstående har redogjorts för vad som utgör barns grundläggande behov och för vårdnadshavarens primära ansvar att tillgodose dessa genom att tillförsäkra barnet en god vårdnad. Vårdnadsansvaret har härutöver belysts ur ett offentlighetsrättsligt perspektiv. Samhällets ansvar att agera i de fall vårdnadsutövandet sker på ett sådant sätt att barnet far eller riskerar att fara illa, har beskrivits. Ingripanden i vårdnaden kan ske i form av att barnet placeras i ett annat hem än det egna med stöd av SoL eller LVU. Ett sådant ingripande innebär att föräldern behåller det rättsliga vårdnadsansvaret, medan det faktiska i praktiken inskränks i olika stor utsträckning. Ett ingripande kan också ske i form av att en ny vårdnadshavare utses till barnet. Genom en vårdnadsöverflyttning fråntas föräldern både det rättsliga och det faktiska vårdnadsansvaret. Förutsättningarna för tillämpningen av detta åtgärdsalternativ har i det föregående beskrivits. I detta kapitel skall vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut behandlas. Dess lämplighet generellt, när det gäller att tillförsäkra barnet ett skydd från att fara illa, diskuteras. Härutöver skall den funktion och betydelse 6 kap. 7 och 8 §§ FB fyller, diskuteras.

## 5.2 Val av insats

### 5.2.1 Överflyttningens föregående placering

6 kap. 7 § FB kan aktualiseras dels i fråga om ett barn som fortfarande vistas i den miljö där barnet utsätts för fara, dels då barnet redan har placerats för vård i ett annat hem än det egna. Som konstaterats i det föregående är det senare alternativet vanligast förekommande, särskilt vanligt är placering av barnet med stöd av LVU. Det kan diskuteras om en pågående placering med stöd av LVU, inte dessutom utgör en förutsättning för att en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB skall kunna komma till stånd. En överflyttning kräver att det föreligger ett sådant förhållande att ett ingripande med stöd av 2 § LVU kan aktualiseras, samt att detta förhållande utgör en konkret bestående fara för barnet. För ett beslut om vård med stöd av 2 § LVU, är kraven endast att det skall föreligga en påtaglig risk för fara. 2 § LVU kan således tillämpas i ett tidigare skede än 6 kap. 7 § FB. Såvida det saknas samtycke till vård, innebär det att när ett ingrepp i vårdnadsförhållandet med stöd av 6 kap. 7 § FB kan aktualiseras, är rekvisiten för tvångsvård enligt 2 § LVU också uppfyllda. I valet mellan att bereda barnet vård och skydd i form av en placering med stöd av LVU och att tillerkänna barnet en ny vårdnadshavare, torde det första alternativet stå bäst i överensstämmelse med barnets bästa. Barnet är i första hand i behov av ändringar i den faktiska vårdnaden. Mer ingripande åtgärder än



nödvändigt bör undvikas. I förarbetena hävdas, att en överflyttning bör kunna utgöra ett alternativ till åtgärd, då en lång tids vård enligt LVU kan förutses. Socialnämndens arbete skall dock präglas av tanken på återförening mellan barn och förälder. Dess verksamhet skall bedrivas på ett sådant sätt att kontakten mellan barn och förälder upprätthålls. Att överflytta vårdnaden när andra, för barnet och föräldern mindre ingripande alternativ är möjliga, överensstämmer dåligt med denna princip. Vidare kan socialnämnden sägas ha ett ansvar för att situationer inte skall uppstå som gör att fråga om överflyttning i enlighet med 6 kap. 7 § FB aktualiseras. Ett offentligt ingripande bör komma till stånd i ett tidigare skede, exv. genom att barnet bereds vård enligt LVU. Det torde därmed kunna konstateras, att en vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6 kap. 7 § FB, alltid bör föregås av en placering av barnet med stöd av LVU.

### **5.2.2 Risker med en alltför frekvent överflyttning**

Såsom det i förarbetena har påtalats, riskerar sociala myndigheters insatser för barn att försvåras om vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut tillämpas i alltför stor utsträckning. Om en placering av barnet i ett annat hem än det egna medför att vårdnaden kan komma att överflyttas till familjehemsföräldrarna, torde det påverka inställningen hos den biologiska föräldern till beredandet av vård. Detta problem har alltför lätt avfärdats i förarbetena med motiveringen att en överflyttning inte kommer till stånd om kontakten mellan barnet och föräldern varit god under placeringstiden. Det är dock inte kontakten i sig som i första hand avgör huruvida barnet rotat sig i det nya hemmet eller ej, utan huruvida barnet uppfattar det nya hemmet som sitt eget. Så torde kunna vara fallet även då kontakten mellan barn och förälder varit god. Det tycks därför saknas garantier för att vårdnaden inte kan komma att överflyttas, oavsett föräldrarnas eventuella delaktighet under placeringen. En rädsla för att förlora vårdnaden om barnet, kan försvåra möjligheten att bereda barnet behövlig vård på frivillig väg. Risker är därmed att åtgärder inte kan erbjudas barnet i ett tillräckligt tidigt skede. Den s.k. treårsregeln infördes i lagstiftningen med motiveringen att antalet vårdnadsöverflyttningar behövde öka, vilket också har varit dess resultat. En hos lagstiftaren alltför liberal inställning till användandet av vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut, torde dock riskera att komma barnet till skada, tvärtemot överflyttningens syfte.

### **5.3 Vårdnadsöverflyttning i syfte att skydda barnet från att fara illa**

Vad som är barnets bästa i fråga om vårdnad kan inte precis fastställas. En del i barnets bästa utgörs dock av behovet att inte behöva fara illa. Vårdnadsöverflyttningens syfte är bl.a. att förhindra att så sker. Genom överflyttningen sägs barnet tillförsäkras ett skydd från vårdnadshavarens missbruk och försummelse. Det är således barnets bästa i inskränkt

bemärkelse som skall tillgodoses genom en vårdnadsöverflyttning.<sup>155</sup> Det kan dock diskuteras huruvida en vårdnadsöverflyttning kan skydda ett barn från att fara illa och om det i första hand är barnets bästa som tillgodoses vid en överflyttning av den rättsliga vårdnaden.

### **5.3.1 Gränsen för ett ingripande**

Att föräldrarna som huvudregel tillerkänns vårdnadsansvaret för barnet, motiveras med att föräldrarna i de allra flesta fall anses ha bäst förutsättningar att tillgodose barnets grundläggande behov. Föräldrarna tillerkänns således vårdnadsansvaret utan prövning av huruvida de är bäst lämpade att utöva ett sådant ansvar. Detta i sig, begränsar barnets möjligheter att tillförsäkras det vårdnadsutövande som är till barnets bästa. Skyldigheten i fråga om att som vårdnadshavare tillgodose barnets behov enligt 6 kap. 1 § FB, består vidare endast i att tillförsäkra barnet en vårdnad som uppfyller en viss miniminivå. Det krävs inte av vårdnadshavaren att denne sörjer för barnets behov i enlighet med barnets bästa. Underskider vårdnadsutövandet däremot miniminivån, kan det anses vara så bristfälligt att ett samhälleligt ingripande är berättigat. Miniminivån är passerad när rekvisiten för ett ingripande är uppfyllda. Annorlunda uttryckt utgörs gränserna för förälderns rätt att utöva vårdnaden i förhållande till barnets rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda, av möjligheten att frånta föräldern vårdnadsansvaret. Att rekvisiten för ingripande inte är uppfyllda, torde dock inte automatiskt innebära en god vårdnad. Frågan huruvida föräldern tillgodoser barnets behov, är delvis skild från frågan om en förälder brister i omsorgen på ett sådant sätt att denne inte bör utöva vårdnaden. Det torde innebära att ett barn många gånger kan fara illa utan att en vårdnadsöverflyttning kan eller skall komma till stånd. Möjligheten att med vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut tillförsäkra barnet ett skydd från att fara illa, kan därför redan med detta konstaterande sägas vara begränsad. En lagstadgad möjlighet till överflyttning av vårdnad medför inga garantier från det offentliga sida vad gäller att tillförsäkra barnet ett skydd från brister i omsorgen.

### **5.3.2 Den rättsliga vårdnadens betydelse för det faktiska vårdnadsutövandet**

När det i FB:s mening talas om vårdnad, avses den rättsliga vårdnaden. Rättslig vårdnad medför rätt och skyldighet att bestämma i barnets personliga angelägenheter. Det medför också skyldighet att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran. Vårdnadshavaren är dock inte skyldig att personligen tillgodose dessa behov hos barnet. Ansvar består endast i att tillse att barnets behov tillgodoses av någon. Rättsligt vårdnadsansvar medför således ingen skyldighet att utöva den faktiska vårdnaden. Till den rättsliga vårdnaden är därför i första hand bestämmanderätten knuten. Också faktiskt vårdnadsansvar inbegriper en viss bestämmanderätt. Mindre ingripande beslut gällande vardagsnära

---

<sup>155</sup> Se avsnitt 2.3.2

frågor, fattas av den faktiska vårdnadshavaren. Den främsta innebörden av faktiskt vårdnadsansvar är dock fysisk närvaro tillsammans med barnet. Faktisk vårdnad fullgörs genom kontakt och umgänge med barnet, samt genom utövande av tillsyn.

I den svenska rätten är det rättsliga vårdnadsansvaret inte tydligt knutet till det faktiska. Detta framgår tydligt när det gäller barn som placerats för vård utanför det egna hemmet, särskilt gällande barn som placerats med stöd av LVU. Den faktiska och den rättsliga vårdnaden utövas i en sådan situation i stor utsträckning av olika personer. Att den faktiska vårdnaden inte ligger till grund för rättsligt vårdnadsansvar, framgår även då vårdnadsfrågan diskuteras ur ett annat perspektiv än det socialrättsliga. Vanligt är exv. att föräldrar har gemensam vårdnad, men att barnet bor enbart hos den ena föräldern. I en sådan situation utövar ofta den förälder som inte är boförälder, trots rättsligt vårdnadsansvar, endast en begränsad faktisk vårdnad. Det faktum att gemensam vårdnad i svensk rätt nästintill presumeras vara bäst för barnet, är också ett uttryck för att rättslig och faktisk vårdnad inte behöver följas åt. En sådan presumtion innebär ju i de fall föräldrarna inte bor tillsammans, att frågan om utövandet av den faktiska vårdnaden får sekundär betydelse.

Barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran torde inte kunna tillgodoses annat än genom ett faktiskt vårdnadsutövande. Det är fysisk närvaro som tillför barnet trygghet och tillit. Om barnets behov i första hand tillgodoses genom faktiskt vårdnadsutövande och det saknas en tydlig koppling mellan rättsligt vårdnadsansvar och fullgörandet av den faktiska vårdnaden, kan den rättsliga vårdnadens betydelse för barnet ifrågasättas. Det innebär att det också kan diskuteras vilken betydelse en överflyttning av den rättsliga vårdnaden har för barnet. Far eller riskerar ett barn att fara illa, torde i första hand ändringar i den faktiska vårdnaden ligga i dess intresse.

Som har framkommit av lagförarbeten och redovisad praxis, föregås en vårdnadsöverflyttning med hänvisning till bristande föräldraansvar i regel av att barnet har placerats för vård i ett annat hem än det egna med stöd av LVU. Redan genom ändringen i den faktiska vårdnaden har barnet tillförsäkrats god vård och skyddats från risken att fara illa. Föräldern har frångått möjligheten att utsätta barnet för fara. I en sådan situation medför inte en vårdnadsöverflyttning att barnets behov av skydd från att fara illa, tillgodoses ytterligare. Frågan om det rättsliga vårdnadsansvaret förlorar således betydelse i de fall föräldern redan skiljts från barnet.

Av de rättsfall som i framställningen redogjorts för, framgår att en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB inte heller genomförs i syfte att garantera barnet en god faktisk vårdnad. I RH 1990:127, var förhållandena sådana att en ändring i den rättsliga vårdnaden på intet sätt skulle påverka barnens situation fysiskt. Fråga var om överflyttning av vårdnaden från fadern med anledning av att denne dödat barnens mor. Fadern var vid målets avgörande p.g.a. ett långt fängelsestraff skild från barnen. Barnen var redan tryggade en god omsorg i ett familjehem och

skulle så vara för en lång tid framöver, oberoende av huruvida det rättsliga vårdnadsförhållandet ändrades eller ej. Den marginella betydelse den faktiska vårdnaden har för tillämpningen av 6 kap. 7 § FB, framgår också tydligt av RH 2001:50. Barnen i fråga hade p.g.a. moderns brister i omsorgen placerats hos mormodern och denna placering ifrågasattes inte. Frågan gällde överflyttning av vårdnaden från modern till en särskilt förordnad vårdnadshavare. Mormodern ansågs lämplig att utöva den faktiska vårdnaden och några ändringar i detta avseende övervägdes inte heller. Den faktiska vårdnaden skulle således även fortsättningsvis utövas av mormodern. Den särskilt förordnade vårdnadshavaren utsågs uttryckligen i syfte att enbart fullgöra den rättsliga vårdnaden.

I RH 1991:54 hade ändring i det rättsliga vårdnadsansvaret däremot fysisk betydelse för barnet i fråga. Barnet som var placerat i familjehem vid målets avgörande, skulle vid en överflyttning av vårdnaden istället komma att bo hos sin mor och dennes alkoholiserade sambo. Dock kan det även här ifrågasättas om överflyttningens främsta syfte var att tillgodose barnet en god faktisk vårdnad. Det måste anses tvivelaktigt huruvida modern, av hänsyn till hemförhållandena, skulle kunna garantera barnet en sådan vårdnad. Detta har stått klart även för HD. Att modern i sig ansågs lämplig som vårdnadshavare, tycks ha motiverat HD att prioritera dennes föräldrarätt framför barnets rätt till en god faktisk vårdnad.

Ett beslut i en vårdnadsfråga skall kunna motiveras med att det är till barnets bästa. Om frågan om överflyttning av vårdnad endast har en begränsad betydelse för utövandet av den faktiska vårdnaden och det är den faktiska vårdnaden som av störst intresse för barnet, kan det ifrågasättas om motivet till överflyttningen är ett annat än barnets bästa. Vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut, framstår som inte enbart utformad med hänsyn till barnets rätt att få sina behov tillgodosedda, utan också med hänsyn till vårdnadshavarens eget intresse att ha ett rättsligt förhållande till barnet. En överflyttning av den rättsliga vårdnaden kan fylla en funktion i form av att barnet och den nya vårdnadshavaren tillerkänns en familjerättslig status. Den person som utövar den faktiska vårdnaden och som eventuellt vårdar barnet som sitt eget, kan ha ett intresse av att erhålla juridiskt familjerättsliga band till barnet. Härutöver medför överflyttningen att vårdnadshavaren får ett tydligt vårdnadsansvar och en ensam bestämmanderätt över barnet. Tillstånd för beslut i vardagsnära frågor är inte nödvändigt. Överflyttningen fyller således en tydlig praktisk funktion för den nya vårdnadshavaren.

Vårdnadsöverflyttningen har en tydligare koppling till den faktiska vårdnaden när överflyttningen genomförs p.g.a. att en förälder avlidit eller är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden.<sup>156</sup> I dessa fall har barnet många gånger ett behov av att utövandet av den faktiska vårdnaden fastställs.

---

<sup>156</sup> Överflyttning i dessa fall regleras i 6 kap. 8a och 9 §§ FB. Med varaktigt förhindrad menas att föräldern under överskådlig tid inte kommer att kunna fatta beslut i frågor som rör barnet. I första hand avser detta barn som ensamman anlant till Sverige och här beviljats uppehållstillstånd, se prop. 2004/05:136 Stärkt skydd för ensamkommande barn, s. 39 ff.

Ansvar för detta tillerkänns någon i och med det rättsliga vårdnadsansvaret. Överflyttningen fyller således en funktion genom att någon åläggs ett ansvar för att fullgöra den faktiska vårdnaden. Garantier för detta torde i dylika sammanhang saknas i större utsträckning än då barnet är placerat i ett annat hem än det egna och redan har tillförsäkrats god faktisk vårdnad.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB, inte i första hand medför att barnet tillförsäkras en god faktisk vårdnad och att bestämmelsen inte heller används i detta syfte. En överflyttning i enlighet med 6 kap. 7 § FB, har därför en begränsad betydelse vad gäller att skydda barnet från att fara illa. En dylik vårdnadsöverflyttning framstår som inte enbart motiverad av barnets bästa. Överflyttningens syfte tycks delvis vara att klargöra vem eller vilka som är mest lämpade att bestämma över barnet, snarare än att garantera barnet en god omsorg. Överflyttningen torde därmed ha förlorat sin primära betydelse.

## **5.4 Vårdnadsöverflyttning i syfte att skydda barnet från ändringar i den faktiska vårdnaden**

En vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB, motiveras inte såsom gällande 6 kap. 7 § FB, med att en sådan är nödvändig för att garantera barnet ett skydd från att fara illa, även om det delvis kan sägas vara resultatet av överflyttningen. En överflyttning motiveras istället med att barnet har rotat sig i sin nya miljö och att det skulle ta skada av att skiljas därifrån. Syftet med en överflyttning av den rättsliga vårdnaden i enlighet med 6 kap. 8 § FB är, liksom har konstaterats gällande 6 kap. 7 § FB, således inte att få till stånd en ändring i ett faktiskt vårdnadsutövande. Med hänvisning till samma resonemang som förts tidigare, skulle betydelsen för barnet av en överflyttning därför kunna ifrågasättas. En vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB, har dock en tydligare koppling till det faktiska vårdnadsutövandet än vad en överflyttning med stöd av 6 kap. 7 § FB har. Vårdnadsöverflyttningens syfte är att förhindra eventuella för barnet skadliga ändringar i det faktiska vårdnadsutövandet. Barnets behov av kontinuitet och stabilitet, kan motivera att sådana ändringar inte genomförs.

Det kan dock diskuteras hur stort behovet är av att genom en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB, skydda barnet från ändringar i den faktiska vårdnaden. I förarbetena talas det om att barnet skall skyddas från att ryckas upp från sin invanda miljö. Frågan är mot vem barnet skall skyddas. Är barnet placerat med stöd av LVU, vårdas barnet under tvång. I en sådan situation har föräldrarna ingen möjlighet att skilja barnet från hemmet om de så skulle vilja. Grundtanken med LVU är ju just att barnet av hänsyn till dess bästa, skall kunna vårdas även i de fall föräldrarna inte samtycker till sådan vård. Är barnet istället placerat med stöd av SoL, är fallet dock ett annat. I en sådan situation har föräldrarna i

regel möjlighet att avsluta vården när de så önskar och därmed skilja barnet från hemmet och det faktiska vårdnadsutövande som barnet där tillerkänns. Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa och utveckling skadas om det skiljs från hemmet, kan länsrätten efter ansökan av socialnämnden dock meddela flyttningsförbud. Vårdnadshavaren förbjuds då att skilja barnet från hemmet. Beslutet kan gälla för viss tid eller tills vidare. Trots att SoL bygger på frivillighet, kan föräldrarna därmed hindras från att skilja barnet från det hem det är placerat i även när placering sker med stöd av denna lag.

Vidare bör uppmärksammas det faktum att en överflyttning av vården med stöd av 6 kap. 8 § FB, i regel inte genomförs utan att barnet har varit placerat en längre tid i hemmet och kontakten mellan barnet och föräldern under denna tid varit endast sporadisk. Under sådana förhållanden har troligen banden mellan barn och förälder försvagats på ett sådant sätt att risken för att föräldern skulle vilja ta hem barnet, endast torde föreligga gällande ett fåtal barn. Att barnets behov av kontinuitet tillgodoses genom en vårdnadsöverflyttning med stöd av 6 kap. 8 § FB är dessutom en sanning med viss modifikation. Den person som utses till ny vårdnadshavare, kan genom en relativt enkel åtgärd entlediga sig själv från sitt uppdrag. I vissa fall torde ett sådant entledigande snarare vara mer påfrestande för barnet, än om vårdnadsförhållandet från första början inte hade ändrats. En vårdnadsöverflyttning kan aldrig, såsom tycks vara syftet med 6 kap. 8 § FB, utgöra en garanti för att barnet inte utsätts för påfrestande ändringar i den faktiska vården. Den praktiska betydelse 6 kap. 8 § FB fyller i fråga om att skydda barnet från att skiljas från en invand miljö, framstår sammantaget som liten.

## 5.5 Sammanfattande kommentar

Det saknas i svensk rätt ett krav på att faktisk och rättslig vårdnad skall följas åt. Det framgår tydligt då vårdnadsöverflyttningen som rättsligt institut behandlas. Av ovanstående framställning har framgått att en överflyttning av den rättsliga vården många gånger inte medför ändringar i den faktiska vården. Vårdnadsöverflyttningen används inte heller i detta syfte. Samtidigt är det den faktiska vården som är av störst intresse för barnet. Ett barn som far illa tillgodoses ett skydd genom att barnet skiljs från den miljö faran härrör från, d.v.s. genom ändringar i den faktiska vården. När frågan om vårdnadsöverflyttning p.g.a. bristande föräldraansvar aktualiseras, har sådana ändringar i praktiken redan genomförts. Barnets behov av skydd är därmed redan tillgodosett. En vårdnadsöverflyttning kan därför svårigen motiveras med att den förhindrar att barnet far illa. Överflyttningen framstår som ett institut, delvis motiverat av föräldrarnas intresse av att ha ett rättsligt förhållande till barnet.

Intresset av att ha ett rättsligt förhållande till barnet skall dock inte underskattas. Den rättsliga vården är inte av primär betydelse för barnet, men kan ha betydelse för vårdnadsfrågan i stort. Det fyller en viktig praktisk funktion att den person som utövar den faktiska vården också har möjlighet att utöva bestämmanderätten över barnet. Konstateras kan dock,

att vårdnadsöverflyttningen i första hand inte är ett rättsligt institut som kan motiveras av barnets behov av skydd från att fara illa.

# Käll- och litteraturförteckning

## Offentligt tryck

Prop. 1924:150	<i>Förslag till lag om samhällets barnavård m.m.</i>
Prop. 1949:93	<i>Om förslag till föräldrabalk</i>
Prop. 1975/76:170	<i>Om ändring i föräldrabalken m.m.</i>
Prop. 1981/82:168	<i>Om vårdnad och umgänge m.m.</i>
Prop. 1989/90:28	<i>Om vård i vissa fall av barn och ungdomar</i>
Prop. 1993/94:57	<i>Vårdnadshavares skadeståndsansvar</i>
Prop. 1993/94:251	<i>Förmyndarskapslagstiftningen</i>
Prop. 2002/03:53	<i>Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.</i>
Prop. 2004/05:136	<i>Stärkt skydd för ensamkommande barn</i>
SOU 1978:10	<i>Barnets rätt 1. Om förbud mot aga</i>
SOU 1979:63	<i>Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.</i>
SOU 1987:7	<i>Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.</i>
SOU 1988:40	<i>Föräldrar som förmyndare</i>
SOU 1994:139	<i>Ny Socialtjänstlag</i>
SOU 1995:79	<i>Vårdnad, boende och umgänge</i>
SOU 1997:116	<i>Barnets bästa i främsta rummet</i>
SOU 2000:77	<i>Omhändertaganden – samhällets ansvar för utsatta barn och unga</i>



## Litteratur

Dahlstrand Lotta, *Barns deltagande i familjerättsliga processer*, Uppsala Universitet, Uppsala 2004

Ewerlöf Göran, Sverne Tor, Singer Anna, *Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar*, 5 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2004

Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, Lund 2002

Norström Carl, Thunved Anders, *Nya Sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2006*, Norstedts Juridik, Stockholm 2006

Schiratzki Johanna, *Barnrättens grunder*, 3 upplagan, Studentlitteratur, Stockholm 2006

Schiratzki Johanna, *Vårdnad och vårdnadstvister*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997

Singer Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Justus Förlag, Uppsala 2000

Sjösten Mats, *Vårdnad, boende och umgänge. Bestämmelserna i föräldrabalken och näraliggande regler*, Norstedts Juridik, Stockholm 1998

Walén Gösta, Vängby Staffan, *Föräldrabalken. En kommentar. Del 1*, Norstedts Juridik, Göteborg 2003

Westerhäll Lotta, *Den svenska socialrätten*, Norstedts Förlag, Stockholm 1990

## Övrigt

*Om barnet behöver ny vårdnadshavare*, Socialstyrelsen, Bergslagens Grafiska, Lindesberg 2006

JO 1995/96 s. 313

JO 2001/02 s. 204

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55>, 2008-04-01

[http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=124215&i\\_sect\\_id=12421502&i\\_word=&i\\_history=10](http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=124215&i_sect_id=12421502&i_word=&i_history=10), 2008-04-24

<http://www.socialstyrelsen.se/NR/ronlyres/1112C885-6B27-44D7-A6AC-ACC5F2ABE73D/8145/2007449rev1.pdf>, 2008-04-25

<http://www.socialstyrelsen.se/NR/ronlyres/43011F71-297D-4567-9487-CC2B7752AD24/6427/200610927.pdf>, 2008-04-30

# Rättsfallsförteckning

## Hovrätterna

RH 1990:127

RH 1991:54

RH 2001:50

## Högsta Domstolen

NJA 1993 s. 666